

KAINUUN KULTTUURIMAISEMAT JA MAISEMANÄHTÄVYYDET

Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden
päivitys- ja täydennysinventointi 2011-2013

Tekijät: Matleena Muhonen ja Mervi Savolainen

Taitto: Mervi Savolainen

Kuvat: Matleena Muhonen (MM) ja Mervi Savolainen (MS)

Kannen kuva: Vuokatti, Sotkamo. Mervi Savolainen

MAASEUTUMAISEMAT

ARVOKKAIDEN MAISEMA-ALUEIDEN INVENTOINTI

Elinkeino-, liikenne- ja
ympäristökeskus

Työn tausta ja tavoitteet	5
Inventoidut alueet	9
 OSA 1:	
MAAKUNNAN MAISEMAN PIIRTEITÄ	11
Selvitysalue	12
Maisemarakenne	13
Kulttuuripiirteet - kulttuurimaiseman historia	19
Maisemamaakunnat	23
 OSA 2:	
ARVOKKAAT MAISEMA-ALUEET	27
Hyrynsalmi	28
Kajaani	30
Kuhmo	33
Paltamo	36
Puolanka	39
Ristijärvi	43
Sotkamo	45
Suomussalmi	52
Vaala	57
 Kirjallisuus- ja lähdeluettelo	63
 LIITEKARTAT	64

TYÖN TAUSTA JA TAVOITTEET

Tämän inventoinnin tarkoituksena on valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden (valtioneuvoston periaatepäätös 1995) päivitystarkastelu sekä uusien arvokkaiden maisema-alueiden määrittely Kainuun maakunnassa. Inventointi on osa koko maassa tehtävää arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointia.

Maisema-alueiden päivitysinventoinnin päätavoitteena on tarkistaa aluevalikoima, arvoluokat sekä rajaukset vastaamaan uudistuneita maisemanhoidon toteuttamis- ja ohjausjärjestelmiä. Näitä ovat muun muassa maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999), valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet, Eurooppalainen maisemayleissopimus (173/2006), luonnonsuojelulaki (1096/1996) sekä maatalouden ympäristötuki.

Inventoinnissa keskitytään maaseudun kulttuurimaisemiin, niihin liittyvään asutukseen, vanhaan tiestöön ja kulttuuriperintöön. Keskeisiä ovat perinteisessä asussa säilyneet, elinvoimaiset, luonnoltaan ja kulttuuriperinnöltään monipuoliset alueet. Maisema-alueiden valikoiman tulee täyttää maisema-alueityöryhmän (mietintö 66/1992) laatiman maisemamaakuntajaon edellyttämä edustavuus.

Päivitysinventointiin ei sisällytetä alkuperäistä luontoa koskevia kohteita, joita on selvitetty erilaisten luonnonsuojeluohjelmien yhteydessä. Samoin metsätalouskohteiden, kaupunkien ja tiemaisemien tarkastelu rajataan pois. Niitä ja rakennettua kulttuuriympäristöä edustavia kohteita on selvitetty valtakunnallisessa rakennetun kulttuuriympäristön päivitysinventoinnissa (RKY 2009).

Perinnemaisemia ei tässä yhteydessä inventoida. Kohdevalikoimaan sisällytettävänä luonnon-alueina tulevat kuitenkin kysymykseen kulttuurihistoriallisesti huomattavat maisemanähtävyydet.

Työskentelytapa

Inventoinnin lähtökohtana on ollut ympäristöministeriön laatima maisema-alueiden päivitys- ja täydennysinventointiohje, jonka avulla valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventointi tehdään koko maan alueella yhtenäisesti.

Kainuun inventointi tehtiin osana laajempaa Maisemat ruotuun -hanketta vuosina 2011-2013. Hankkeen toteuttajana oli Lapin ELY-keskus ja sen rahoitti Euroopan maaseudun kehittämisen maatalousrahasto.

Inventointityö koostui neljästä vaiheesta:

1. Valmisteluvaihe
– laadittiin maakunnallinen maisemaselvitys inventoinnin pohjaksi, valittiin inventoitavat kohteet ja tiedotettiin hankkeesta
2. Inventointi
– kerättiin tiedot inventoitavista kohteista
3. Maastokäynnit
– täydennettiin ja täsmennettiin inventointitietoja visuaalisten havaintojen pohjalta
4. Loppuarviointi
– arvioitiin alue perustuen edellisiin vaiheisiin, ehdotettiin ja perusteltiin arvoluokka sekä kirjoitettiin aluekuvaukset ja piirrettiin aluerajaukset

Inventoinnista vastasivat maisema-arkkitehdit Matleena Muhonen ja Mervi Savolainen maakunnallisen arviointiryhmän ohjauksessa. Arviointiryhmään kuuluivat seuraavat jäsenet:

Martti Juntunen	Kainuun liitto (puheenjohtaja)
Sirpa Lyytinen	Kainuun ELY-keskus (sihteeri)
Irmeli Hanka	Kajaanin kaupunki
Liisa Korhonen	Kainuun ELY-keskus
Rauni Laukkanen	Kainuun museo

Sari Leinonen	Kainuun maa- ja kotitalousnaiset
Harri Lindroos	Vaalan kunta
Ulla-Maija Oikarinen	Puolangan, Hyrynsalmen ja Ristijärven kunnat
Päivi Tervonen	Metsähallitus
Maarit Vainio	Kainuun ELY-keskus

Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitys- ja täydennysinventointeja ohjaa koko maassa ohjaus- ja arviointityöryhmä MAPIO, jolle Kainuun inventoinnin tulokset esiteltiin 28.1.2014. Ympäristöministeriö valmistelee maakunnallisten inventointien pohjalta uuden ehdotuksen valtakunnallisesti arvokkaiksi maisema-alueiksi valtioneuvoston hyväksyttäväksi vuoden 2015 aikana.

Valmisteluvaihe

Inventoinnin pohjaksi laadittiin Kainuun maakunnallinen maisemaselvitys. Maakunnallinen maisemaselvitys on pääasiassa paikkatietoanalyysi, jossa useita luonnon- ja kulttuuritekijöiden teemoja yhdistelemällä hahmotetaan maakunnan maisemarakenne sekä maiseman tyypilliset piirteet. Maakunnallinen maisemaselvitys tarkentaa maisema-aluetyöryhmän (mietintö 66/1992) laatimaa maisemamaakuntajakoa Kainuun osalta.

Inventoitavien kohteiden valinnan perusteena olivat

- Luettelot valtakunnallisesti sekä maakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista ja maisemanähtävyyksistä (Maisema-aluetyöryhmän mietintö 66/1992 ja Valtioneuvoston periaatepäätös 1.5.1995)
- Maakuntakaavojen kulttuuriympäristö- ja maisemaselvitykset
- RKY 1993-valikoiman kulttuurimaisemakokonaisuudet, joita ei ole sisällytetty museoviraston RKY 2009 päivytysinventoinnin valikoimaan
- Maisemamaakuntajako sekä maakunnallinen maisemaselvitys
- Paikkatietoanalyysit
- Paikallistuntemus; maakunnallienn arviointiryhmä ja lausuntokierrokset

Kohteita valittiin inventoitavaksi yhteensä 37. Näistä 7 oli valtakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita (valtioneuvoston periaatepäätös 1995), 5 maakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita, 13 RKY-listauksesta pudonneita kulttuurimaisemakokonaisuuksia ja 19 uusia kohteita.

Inventointi

Inventointivaiheessa kustakin kohteesta koottiin inventointitiedot yhtenäiselle inventointilomakkeelle. Tietojen keräämisessä hyödynnettiin Suomen ympäristökeskuksessa maisema-alueiden päivytysinventointia varten laadittua MAPA-paikkatietopakettia, aikaisempia luontoa ja kulttuuriympäristöä koskevia inventointeja, kyläsuunnitelmia ja paikallishistoriikkeja, vanhojen karttojen silmämääräistä tulkintaa ja kirjallisuuslähteitä.

Maastokäynnit

Maastokäynnit tehtiin kesän 2012 sekä kesän 2013 aikana. Kussakin kohteessa käytiin 2-3 kertaa. Maastokäynnit auttoivat inventointitietojen täydentämisessä, visuaalisen maisemakuvan hahmottamisessa ja lopullisessa arvioinnissa.

Maisema-alueiden arviointi

Maisema-alueiden arviointi tehtiin maakunnallisessa arviointiryhmässä inventointitietojen sekä maastokäynnin havaintojen pohjalta.

Valtakunnalliseen arvoluokkaan kuuluvat maisema-alueet edustavat maisemamaakunnalleen tyypillisiä kulttuurimaisemia, joilla on huomattavaa valtakunnallista merkitystä. Maakunnallisesti arvokkaat alueet edustavat maakunnan sisäisiä erityispiirteitä; ne voivat olla harvinaisia tai hyvin säilyneitä kohteita, joissa maakunnan maisemien erityispiirteet tulevat esille.

Arvioinnissa kiinnitettiin huomiota erityisesti

- maiseman ja maankäytön historialliseen kehitykseen ja kehityksen jatkuvuuteen
- kulttuuripiirteiden edustavuuteen, harvinaisuuteen, säilyneisyyteen ja alkuperäisyyteen
- symboli- ja identiteettiarvoihin (tapahtumapaikat, historialliset tapahtumat, alueen väestölle merkittävät piirteet)
- alueen elinvoimaisuuteen ja nykyiseen toimivuuteen
- maisemakuvan yhtenäisyyteen, eheyteen ja vaikuttavuuteen
- maisemamaakunnan erityispiirteisiin
- maisemahäiriöihin ja luonnonarvoja alentaviin vaurioihin ja uhkatekijöihin
- päällekkäisyyksiin RKY-listauksen kanssa
- luontoon, luonnonarvoihin ja luonnon monimuotoisuuteen

Vuoden 1995 maisema-alueistauksessa ja RKY 2009 -luettelossa oli päällekkäisyyksiä. RKY-luettelon kohteet poistettiin maisema-alueiden listalta, jos RKY-luettelon kohdekuvaus ja rajausta kattoivat riittävällä tarkkuudella myös alueen maisemalliset arvot.

Kuuleminen

Inventoinnin aikana järjestettiin kaksi kuulemistä. Ensimmäinen kuuleminen pidettiin, kun maakunnallinen maisemaselvitys oli valmis ja inventoitavat kohteet oli valittu keväällä 2013. Toinen kuuleminen pidettiin, kun inventointi oli valmistunut syksyllä 2013.

Tietoa ja palautetta kerättiin myös eri puolilla maakuntaa pidetyissä MARU-hankkeen tilaisuuksissa ja kyläilloissa sekä maastotöiden aikana. Inventointeja varten perustettiin internet-sivu (www.kainuunmaisemat.fi), jolla inventoinnin etenemisestä tiedotettiin.

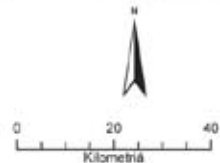
Valtakunnallisesti arvokkaiden alueiden osalta käydään vielä valtakunnallinen kuulemismenetelmä vuosina 2014-2015.

Rajaukset

Maisema-alueiden rajauksissa on pyritty noudattamaan maisemarakenteen näkyvissä olevia luontevia rajoja sekä hahmottamaan yhtenäisiä aluekokonaisuuksia. Luontevia rajoja ovat muun muassa yhtenäiset metsäiset reunavyöhykkeet, selänteiden lakialueet, vesistöt, joet ja joissain tapauksissa ihmisen luomat rakenteet kuten tiet tai taajamien reunat. Avointa maisematilaa rajaavien reunavyöhykkeiden mukaanotto rajaukseen on oleellista, sillä juuri ne nousevat merkittävään rooliin alueen hoidon ja maankäytön suunnittelussa.

Rajauksiin sisällytettiin harkiten myös lähistöllä olevia kohteita kuten muinaisjäännöskohteita, arvokkaita luonnonympäristöjä, rakennetun ympäristön kohteita sekä perinnebiotooppeja.

	MAAKUNNALLISESTI ARVOKAS
	VALTAKUNNALLISESTI ARVOKAS
	INVENTOITU, EI SOVELLU MAISEMA-ALUEEKSI

V = valtakunnallisesti arvokas maisema-alue

M = maakunnallisesti arvokas maisema-alue

RKY = valtakunnallisesti merkittävä rakennettu ympäristö

MAISEMAMAAKUNTA JA -SEUTU

Arvo

Aikaisempi arvo/
inventointi

Maiseman osa-alue

Alueen nimi / kunta

KAINUUN JA KUUSAMON VAARAMAA

Kainuun vaaraseutu

Hietajärvi-Kuivajärvi / Suomussalmi	V	M, Rky2009	Karjalaisen kulttuurin vaikutuspiiri
Joukokylä-Kempasvaara / Puolanka	V	V	Kainuun vaara-asutuksen alue
Naapurinvaara / Sotkamo	V	V, Rky2009	Kainuun vaara-asutuksen alue
Vuokatti / Sotkamo	V	V	Kainuun vaara-asutuksen alue
Aittokylä / Puolanka	M	Rky1993	Kainuun vaara-asutuksen alue
Hepoköngäs / Puolanka	M	—	Kainuun vaara-asutuksen alue
Hiisijärvi / Ristijärvi	M	Rky1993	Sotkamon ja Hyrynsalmen reittivesien alue
Hossa / Suomussalmi	M	Rky1993	Sotkamon ja Hyrynsalmen reittivesien alue
Juntusranta / Suomussalmi	M	M	Sotkamon ja Hyrynsalmen reittivesien alue
Karhulankylä / Ristijärvi	M	—	Kainuun vaara-asutuksen alue
Latva / Puolanka	M	—	Kainuun vaara-asutuksen alue
Moisiovaara / Hyrynsalmi	M	M, Rky1993	Sotkamon ja Hyrynsalmen reittivesien alue
Pyykkölänvaara / Suomussalmi	M	—	Sotkamon ja Hyrynsalmen reittivesien alue
Saarikylä / Suomussalmi	M	—	Sotkamon ja Hyrynsalmen reittivesien alue
Saukkovaara (Kivikylä) / Ristijärvi	M	Rky1993-	Kainuun vaara-asutuksen alue PI
Suolijärvi / Puolanka	M	M, Rky1993	Kainuun vaara-asutuksen alue
Timoniemi / Kuhmo	M	M, Rky1993	Sotkamon ja Hyrynsalmen reittivesien alue
Vartius / Kuhmo	M	—	Karjalaisen kulttuurin vaikutuspiiri
Karppala / Ristijärvi	—	Rky2009	Kainuun vaara-asutuksen alue
Kiannanniemi / Suomussalmi	—	—	Sotkamon ja Hyrynsalmen reittivesien alue
Kypärävaara / Hyrynsalmi	—	—	Sotkamon ja Hyrynsalmen reittivesien alue
Lentiira / Kuhmo	—	—	Karjalaisen kulttuurin vaikutuspiiri
Pohjavaara / Sotkamo	—	Rky1993	Kainuun vaara-asutuksen alue
Varajoki / Kuhmo	—	—	Karjalaisen kulttuurin vaikutuspiiri
Vieksin reitti / Kuhmo	—	—	Sotkamon ja Hyrynsalmen reittivesien alue

OULUJÄRVEN SEUTU

Manamansalo / Vaala	V	V, Rky1993	Oulujärven seutu
Melalahti / Paltamo	V	V, Rky93	Oulujärven seutu
Paltaniemi / Kajaani	V	V, Rky93/2009	Oulujärven seutu
Rokua / Vaala	V	—	Oulujärven seutu
Kiehimänvaara / Paltamo	M	V	Oulujärven seutu
Lehtovaara / Kajaani	M	M	Oulujärven seutu
Neittävä / Vaala	M	—	Oulujärven seutu
Oulujoki / Vaala	M	—	Oulujärven seutu
Säräisniemi / Vaala	M	V, Rky1993	Oulujärven seutu
Nimisjärvi / Vaala	—	—	Oulujärven seutu
Saaresmäki / Kajaani	—	Rky1993	Oulujärven seutu

Honkajärvi, Sotkamo. MS

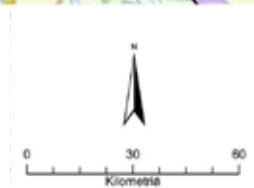
OSA 1

Maakunnan maiseman piirteitä

SELVITYSALUE

Tämän selvitys on tehty Kainuun maakunnan alueelle. Kartoilla on selvyiden vuoksi esitetty vain maakunnan rajojen sisällä olevat alueet. Pohjoisessa ja lännessä selvitysalue rajautuu Pohjois-Pohjanmaan maakuntaan, etelässä Pohjois-Savon ja Pohjois-Karjalan maakuntiin ja idässä Venäjän valtion rajaan.

MAISEMARAKENNE

Kainuun luonnonmaiseman näkyvimät piirteet ovat vaarat, harjut ja suot. Luonnonmaisemaltaan Kainuu voidaan jakaa neljään osa-alueeseen: Länsi-Kainuun suoalue, Oulujärven alue, Kainuun vaara-alue ja Itä-Kainuun järvialue (Keränen 1986).

KALLIOPERÄ

Suomen kallioperä on maapallon vanhimpia. Koko Suomi sijaitsee Baltian eli Fennoskandian kilven alueella, jossa vanha kallioperä on paljastunut nuorempien kerrostumien alta. Suuri osa Kainuuta kuuluu muinaiseen Karelidien vuoriston poimutusjaksoon.

Kainuun kallioperä muodostuu pääosaltaan gneissi-graniittialueista sekä vaaleanharmaasta tonaliitista. Etelä-pohjoissuunnassa kallioperän rikkoo kaksi liuskevyöhykettä; Kuhmosta Suomussalmelle kulkeva metavulkaniittivyöhyke sekä Sotkamosta Hyrynsalmelle kulkeva kvartsiitti-kiilleliuskevyöhyke.

Kvartsiitti on hyvin eroosiota kestävä ja muodostaa maisemassa selvästi erottuvan Kainuun vaara-alueen. Liuskevyöhyke on myös hyvin ravintopitoista ja näin ollen hyvää, hedelmällistä kasvualustaa, etenkin Sotkamon seudulla missä kallioperässä on myös paikoin runsaasti kalkkia.

Kallioperän juonteet ja murroslinjat antavat maisemalle ominaisen, voimakkaasti suuntautuneen ilmeen.

MAAPERÄ

Maaperällä tarkoitetaan kallioperää peittävää irtomaakerrosta. Maaperä koostuu kallioperän kiviaineksista peräisin olevista kivennäismaalajeista sekä kasvien ja muiden eliöiden jäänteistä syntyneistä eloperäisistä maalajeista. Kainuun alueen maaperä syntyi pääasiassa nuoremman, Veiksel-jääkauden aikana. Jäätikkö virtasi Kainuun pohjoisosissa lännestä itään ja etelämpänä luoteesta kaakkoon jättäen maisemalle sen tyypillisen suuntautuneen luonteen.

Maaperän pintaosat ovat lähes kaikkialla Kainuussa moreenia. Moreenimaat ovat pinnaltaan useimmiten lohkaista tai kivistä. Moreeni koostuu erikokoisista maalajeista isoista kivenlohkaista hiekkaan ja hienojakoiseen saveen. Alueella mannerjäätikkö kasasi myös useita moreenikummuista koostuvia drumliinikenttiä, esimerkiksi Sotkamon ja Kuhmon välille, Hyrynsalmen alueelle ja Suomussalmen kaakkoisosiin.

Moreenialueita rikkovat tasaisesti kaakko-luode- ja itä-länsi-suuntaiset harjujonot. Harjujen reuna-alueilla sekä rannoilla löytyy hiekka- ja hietakerrostumia. Rokuanvaaran liepeillä Vaalassa on laajahkoja tuulen kasaamia dyyniesiintymiä.

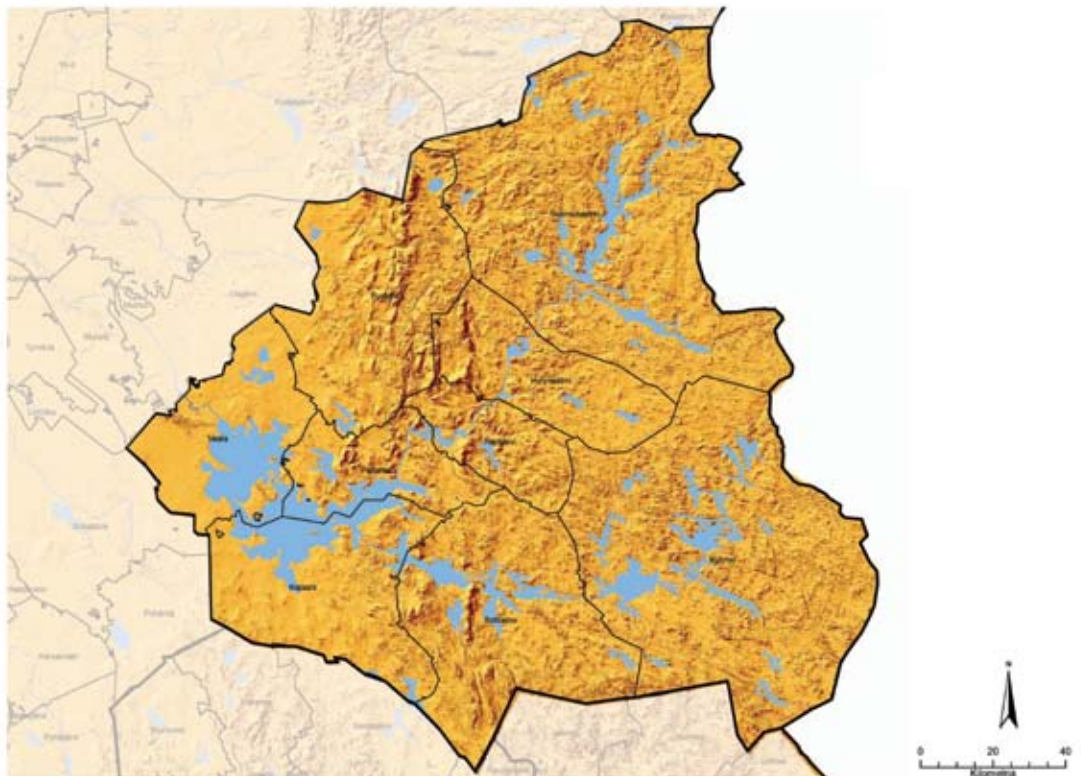
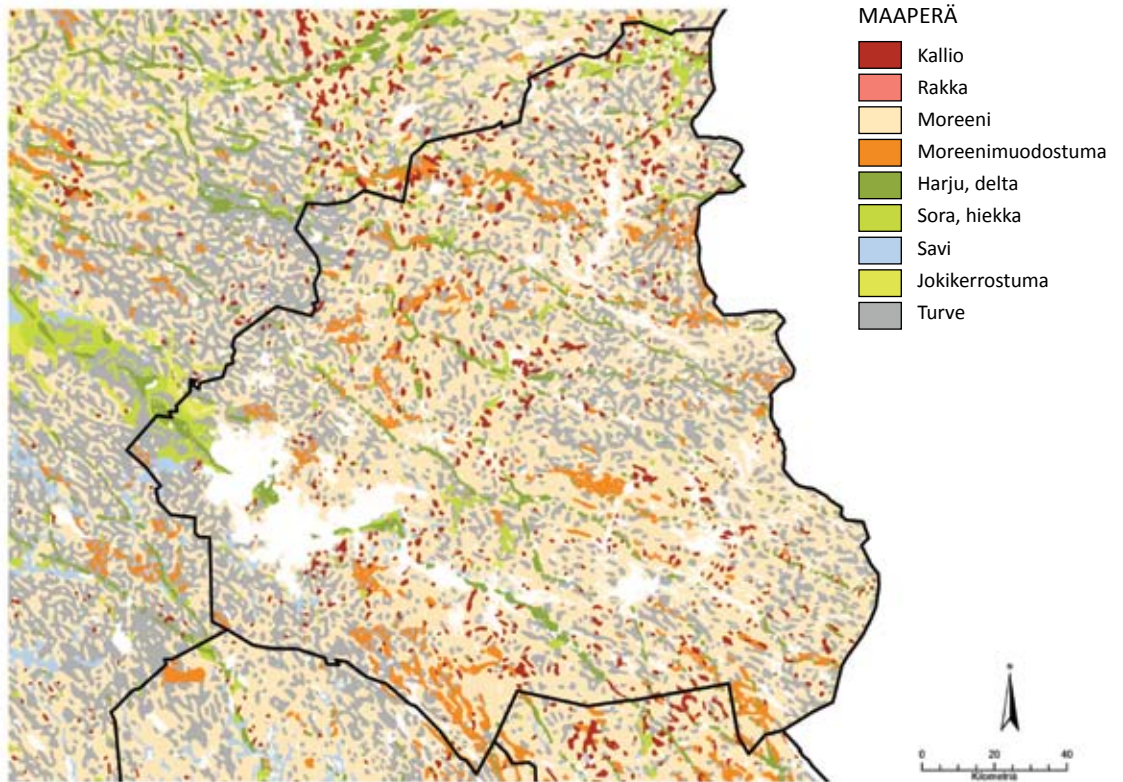
Hienojakoisia savi- ja hiesuesiintymiä Kainuussa on vähän. Suurimmat hiesuesiintymät ovat Oulujärven etelärannalla sekä Vuolijoen seudulla. Jokikerrostumia esiintyy vain vähäisinä joidenkin jokien varsilla ja suistoissa.

Irtonaisia maalajeja peittää alueen länsiosissa sekä vesireittien vedenjakajaseuduilla 1-2 metriä paksut turvekerrostumat.

Maaperän erot ovat vaikuttaneet merkittävästi sekä niittyjen ja peltojen sijoittumiseen sekä tuottavuuteen eri puolella Kainuuta. Kuhmon, Suomussalmen, Hyrynsalmen ja Puolangan karut ja hiekkaperäiset maat olivat peltoviljelyn kannalta läntistä Kainuuta huonommassa asemassa. (Keränen 1986)

Harjut

Harjut ovat merkittävä osa Kainuun luonnonmaisemaa. Kainuussa on 17 valtakunnalliseen harjijensuojeluohjelmassa olevaa harjumuodostumaa. Harjijensuojeluohjelman ensisijaisena tavoitteena on säilyttää alueiden luonteenomaiset geologiset, biologiset, luonnonmaantieteelliset ja maisemalliset piirteet. Maakunnan maisemassa merkittäviä harjujaksoja ovat muun muassa Manamansalo ja Rokuanvaara Vaalassa.

TOPOGRAFIA

Suurimmat suhteelliset korkeuserot ovat Kainuuta halkovalla vaara-alueella Sotkamosta Hyrynsalmelle. Keskip korkeus on noin 200 metriä meren pinnan yläpuolella. Korkeimmat vaarat kohoavat reilusti yli 300 metrin korkeuteen ja paikallista korkeuseroa voi olla yli 200 metriä. Kainuun korkein kohta on Iso Tuomivaara (387m) Hyrynsalmella. Muita korkeita vaaroja ovat Paljakka (384m), Ränninvaara (384m) sekä Vuokatti (368m). Ristijärven Saukkovaarassa on Suomen korkeimmalla sijaitseva vaara-asutus.

Länsiosat Oulujärven alueella taas muodostavat lännestä itään tasaisesti kohoavan 100–150 metriä meren pinnan yläpuolella olevan tasankoalueen, jota hallitsevat laajahkot suot. Aluetta halkoo Rokuan harjujakso.

Kainuun itäosat ovat tasaisempaa, loivasti kumpuilevaa 150–250 metriä meren pinnan yläpuolella olevaa ylänköaluetta. Korkeimmat vaarat ovat Hiisivaara (302m) Suomussalmen Kiananniemessä, Kuhmon Kivivaara (284m) sekä Jetsunvaara (267m). (Keränen 1986; Koivisto 2004)

VESISTÖT JA VESISTÖALUEET

Lähes koko Kainuu kuuluu Oulujoen vesistöalueeseen. Puolangan pohjoisosien ja Suomussalmen länsiosien vedet virtaavat Kiiminki- ja Iijokiin. Vaalan läntisimmät osat kuuluvat Siika- ja Temmesjoen vesistöalueeseen kun taas Kajaanin, Sotkamon ja Kuhmon eteläosien vedet virtaavat Vuoksen vesistöön. Suomussalmen ja Kuhmon itäosat kuuluvat Venäjälle laskevien jokien vesistöalueisiin.

Kainuun vesistöt muodostavat saarivaltaisten järvien sekä lyhyiden, usein vuolaiden jokien yhdistämiä vesireittejä. Huomattavimmat vesireitit ovat Hyrynsalmen ja Sotkamon reitit, jotka yhtyvät Oulujärvessä.

Koilliskulmassa sijaitsevat Hyrynsalmen reitin erämaiset järvaltaat Kiantajärvi, Vuokkijärvi ja Hyrynjärvi, jotka virtaavat Kiehimänjoen kautta Oulujärven Paltaselkään. Toisen vesistöreitit muodostavat Sotkamon reittiin kuuluvat Änättijärvi, Lentua ja Ontojärvi, jotka laskevat vetensä Nuasjärven ja Rehjan kautta Kajaaninjokeen, josta vedet virtaavat Paltasalmen kautta Oulujärven Paltaselkään.

Kainuun järville ovat ominaisia karut rannat, heikko rantakasvillisuus sekä humuspitoinen ruskea vesi. Vesistöjen happi- ja ravinnepitoisuudet ovat alhaiset johtuen termisen talven pituudesta sekä alueen järvaltaisuudesta.

Oulujärvi - Kainuun meri

Oulujoen vesistöalueen keskusjärvi Oulujärvi on pinta-alaltaan Suomen neljänneksi suurin järvi. Sille ovat leimallisia suuret vesiselät, järveä halkova harjujakso sekä hiekkarannat ja sor-tuilevat rantatörmät. Koostaan huolimatta Oulujärvi on suhteellisen vähävetinen ja matala järvi. Sen keskisyvyys on vain noin seitsemän metriä. Järvessä on kolme avaraa selkää Palta-, Ärjän- ja Niskanselät, joista kaksi viimeksi mainittua ovat Suomen avarimpia sisävesilakeuksia. Oulujärvi laskee Oulujokea pitkin Pohjanlahteen. Oulujärveen laskee kaksi merkittävää jokea: Kiehimänjoki ja Kajaaninjoki.

Oulujärvi kuroutui maankohoamisen seurauksena Itämeren pohjukasta. Vaalankurkku kohosi silloisen Ancyliusjärven pinnan yläpuolelle noin 9 500 vuotta sitten ja Oulujärven allas muuttui itsenäiseksi järveksi, joka laskee Vaalankurkun kautta länteen nykyisen Oulujoen kautta. Järvi oli aluksi jakautunut pienempiin järviin ja lahdelmiin. Allas kallistuu yhä hitaasti luoteis-kaakkoissuunnassa. Maankohoaminen on voimakkainta Vaalankurkun seudulla lännessä ja hitainta idässä. Järviallas on kallistunut itään ja vesi tulvinut kuivalle maalle. (Huurre 1986; GTK 2012)

Oulujärvessä veden laatu on hyvä, vesi on happipitoista ja puhdasta. Myös Oulujärveen laskevissa Sotkamon ja Hyrynsalmen reittivesistöissä veden laatu on pääosin hyvä. Niskanselkä kuuluu Unescon suojeluksessa toimivaan Rokua Geopark-alueeseen.

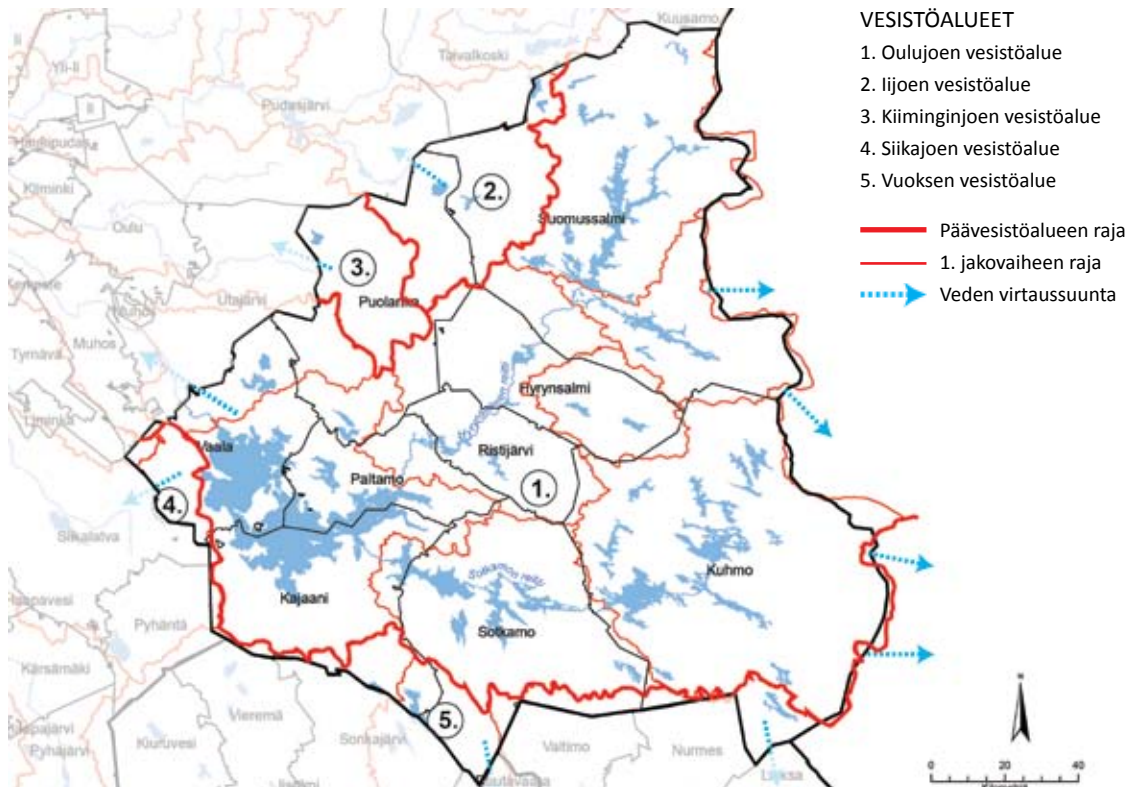
Lentuanjärvi

Lentua on Oulujoen vesistön toinen merkittävä järvi. Se on säännöstelemätön, lähes luonnontilainen vesialue Kuhmossa, osa Sotkamon vesireittiä. Ytimen muodostaa avoin järvenselkä, jota reunustavat sokkeloiset lahdet ja niemet. Yleisimpiä ovat kivikkoiset moreenirannat, mutta myös puhtaat hiekkarannat ja karut kalliorannat ovat tyypillisiä. Saaria on runsaasti ja järven ympärillä nousevat metsäiset harjut ja vaarat.

Lentua on Oulujärven tapaan matala, sen keskisyyvyys on 7,6 metriä, mutta sen syvin kohta on kuitenkin Timoniemen edustalla oleva 52m syvä hauta, Kainuun järvien syvin kohta.

Järveen laskevat vedet ovat humuspitoisia, mutta järviällä on kuitenkin varsin kirkasvesinen. Veden laatu on hyvä, vaikka maa- ja metsätalouden hajakuormitus sekä kalanviljely rehevöittävät Lentuaa lievästi. Jääkauden jälkeinen maankohoaminen näkyy myös Lentualla järviältä kallistumisena kohti itää.

Lentuan vedet laskevat Lammasjärveen Lentuankosken kautta, joka on ollut merkittävä kulkureitti ja uittoväylä. Suuri osa Lentuasta kuuluu vuonna 1990 perustettuun Lentuan luonnonsuojelualueeseen. Lentua oli myös merkittävä niin kutsutun karelianismin kohde 1800-1900-luvun taitteessa ja esiintyy muun muassa Akseli Gallen-Kallelan Kalevala-kuviuksissa. (Lähde: www.luontoon.fi)

KASVILLISUUS

Kainuu kuuluu keskiboreaalisen ja pohjoisboreaalisen kasvillisuusvyöhykkeen vaihtumisaluelle. Mitä pohjoisemmaksi ja mitä korkeammalle vaaroille noustaan, sitä karummaksi kasvillisuus muuttuu. Alueen itäosien vedenkoskemattomat alueet sekä Kainuun vaaravyöhyke ovat hedelmällistä ja hyvää kasvualustaa.

Metsät ja suot

Kainuun luonnonkasvillisuutta hallitsevat metsät ja suot. Metsää on eniten itä- ja keskiosissa, jopa yli 80% koko maa-alasta. Kasvullisen metsämaan osuus on lisääntynyt lähinnä soiden ojituksen johdosta (Kainuun maakuntakaava, 2009.)

Pääosa metsistä on männiköitä. Vaaravyöhykkeellä on rehevempiä kuusikoita tai kuusivaltaisia sekametsiä sekä lehtometsiä johtuen ravintorikkaammista kivilajeista ja kalkkipitoisuuksista. Yleisesti lehtoja ja lehtomaisia metsiä Kainuussa on vähän. Rehevimmät lehtoseudut ovat Sotkamon Naapurinvaaralla sekä Paltamon Melalahdessa. Kasvillisuuden rehevydessä ja lajirunsaudessa on selvät erot Kainuun vaaravyöhykkeen ja muun Kainuun välillä.

Kainuun länsiosia hallitsevat suot, joita on yli 60% maa-alasta. Suoalasta eniten on rämeitä.

Kulttuurikasvillisuus ja perinnemaisemat

Kaskeaminen muutti hetkellisesti puulajikantaa paikoin lehtipuuvaltaiseksi, mutta tervanpoltton myötä kuusesta tuli valtapuu. Nykyinen metsäteollisuus suosii mäntyä. Kainuun merkittävimmät puunjalostusteollisuuden laitokset sijaitsevat Kuhmossa, Kajaanissa ja Paltamossa (Kainuun maakuntakaava 2009.)

Maakunnalle omaleimaisin perinnemaisematyyppi ovat vaaranrinteiden harmaaleppähaat ja – metsälaitumet, jotka kaskiviljelyn jälkeen olivat niitettyinä lepikkoniittyinä ja myöhemmin laitumina. Tyypillistä on hakojen ja metsälaitumien keskittyminen vaarakyltiin, joissa peltojen alapuoliset rinteet ovat laitumina, joissa puusto tihenee ja muuttuu kuusivaltaisemmaksi alaspäin mentäessä. Niittyjä on vähän. Edustavimmat rantaniityt ovat Oulujärven rannoilla. Niittyjä syntyi myös vaaravyöhykkeen kaskimaiden reunoille, puronvarsiin sekä lettosoille. (Vainio 2000)

Kainuun perinnemaisemat on inventoitu vuosina 1992-2000.

ILMASTO

Kainuu kuuluu Suomen mantereisimpaan ilmastoalueeseen. Kylmimmän ja lämpimimmän kuukauden lämpötilaerot ovat suuria. Mantereinen ilmasto näkyy talvisin pakkaskausina ja kesällä helteinä. Myös paikalliset ilmastoerot ovat huomattavat etenkin vaara-alueilla, missä kylmä ilma painuu laaksojen pohjiin. Alkukesän hallat ovat yleisiä, muutoin kasvukauden aikainen halla on harvinainen vaihtelevan topografian ja vesistöjen runsauden vuoksi.

Kainuu on Suomen runsassateisimpia ja kosteimpia seutuja – tosin sateesta lähes puolet tulee lumena. Vuotuinen sademäärä on noin 600mm. Vähiten sataa Kainuun länsiosissa. Pysyvä lumi-peite sataa marraskuun alkupuolella ja häviää toukokuun puolenvälin tienoilla.

Terminen kasvukausi kestää keskimäärin 135 – 150 päivää.

Jääkauden jälkeen ilmastossa on tapahtunut isoja vaihteluita arktisesta ja merellisestä ilmastosta nykyiseen mantereiseen, viileämpään ja kostempaan ilmastoon, mikä on myös vaikuttanut kasvistoon sekä soistumiseen.

KULTTUURIPIIRTEET – KULTTUURIMAISEMAN HISTORIA

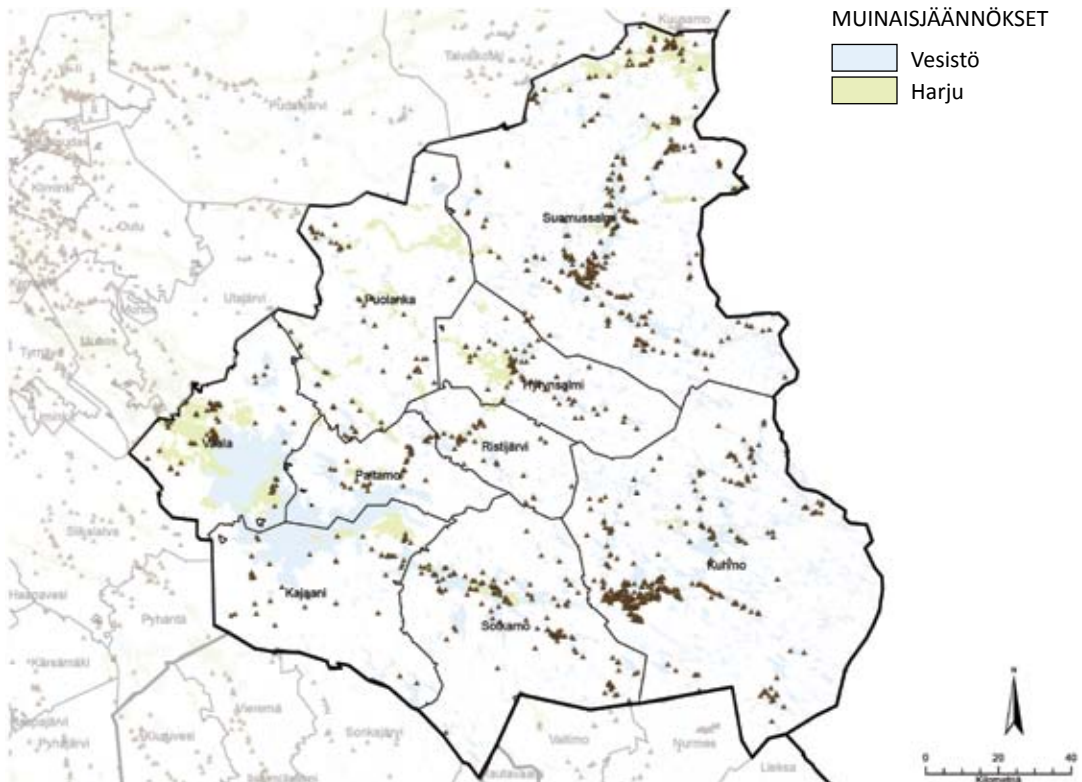
MUINAISJÄÄNNÖKSET

Osa maamme vanhimmista kivekautisilta asuinpaikoilta saaduista ajoituksista ovat Kainuusta, ajalta ennen kuin Oulujärvi oli täysin kuroutunut omaksi järveksensä. Vapautuminen jäädä alkoi kaakosta, Kuhmon kulmista noin vuonna 7700 ennen ajanlaskun alkua ja Oulujärvi kuroutui erilliseksi järveksi noin vuonna 6300 ennen ajanlaskun alkua.

Valtaosa Kainuun esihistoriallisista muinaisjäännöslöydöistä on asuinpaikkoja. Ne ovat keskittyneet järvien rannoille, usein vesirajan tuntumaan, jokien suulle tai niskalle. Kivekautisesta asuinpaikasta ei yleensä ole näkyvissä maanpäällisiä merkkejä. Asuinpaikkojen lisäksi tunnetaan lukuisia pyyntikuoppia (Vaalan Askolankankaan kivekautinen asuinpaikka ja pyyntikuoppakohde), hautoja ja kalliomaalauksia (Suomussalmen Värrikallion ja Sotkamon Halolankallio).

Maankohoamisella ei ole ollut suuria vaikutuksia Oulujärven ulkopuolisilla vesistöillä, tämä näkyy esihistoriallisten asuinpaikkojen sijainnista nykyisillä rannoilla. Suurimmat muutokset aiheutuivat vasta vesistöjen säännöstelystä ja järvien laskusta myöhemmällä ajalla (Huurte 1986).

Kartalla on esitetty nykyisin tiedossa olevat muinaisjäännökset museoviraston muinaismuistorekisterin mukaan (latauspäivä 22.2.2013).

ASUTUSHISTORIAA – RANNOILLA JA VAAROILLA

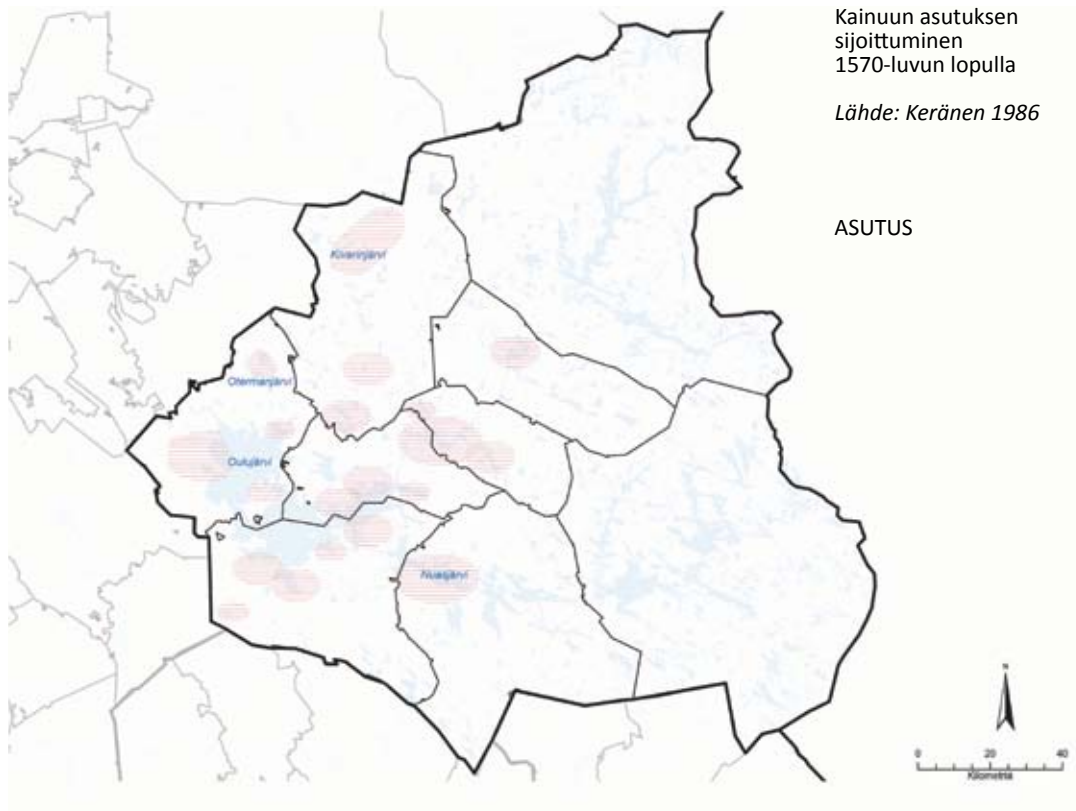
Kainuuta koskevat kirjalliset tiedot historiallisen ajan asutuksesta alkavat 1500-luvun puolivälin tienoilta. Kiinteä asutus sijoittui pääasiassa Oulujärven tietämillä.

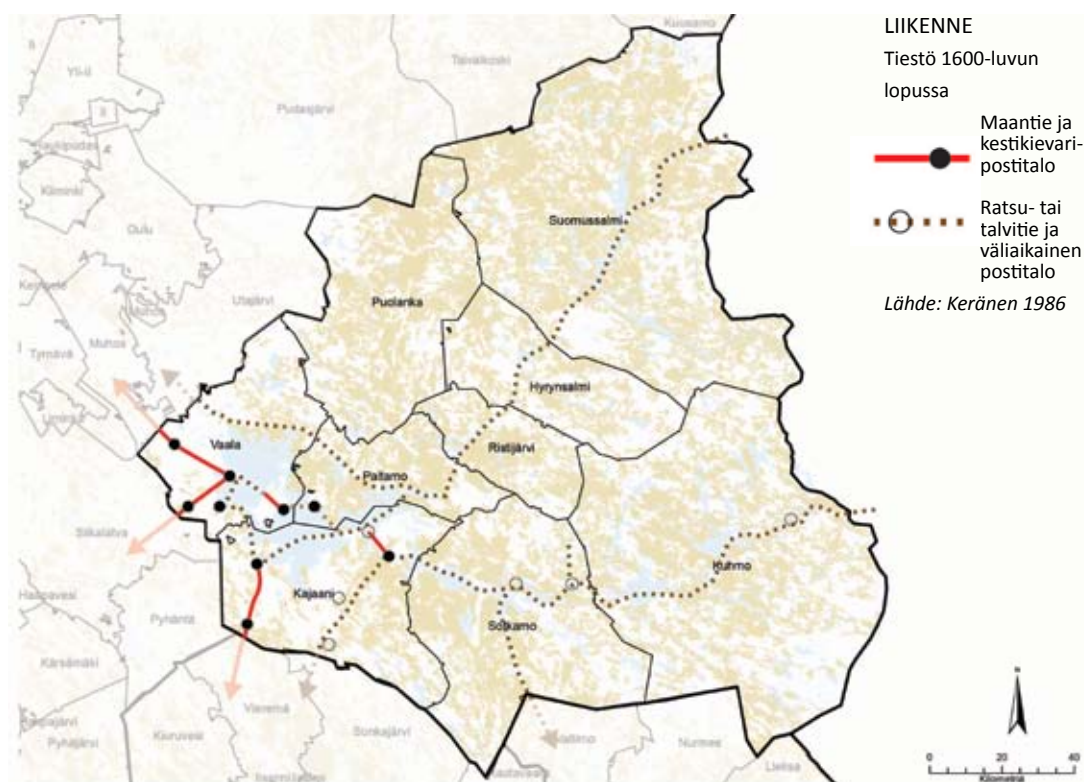
Ensimmäisenä tulivat eränkävijät, kalastajat ja metsästäjät. Paikasta toiseen liikkuvat lappalaiset asuttajat saapuivat etelästä noin 1000-luvulla. Näiden jälkeen alueita ottivat käyttöön karjalaiset, pohjalaiset ja savolaiset eränkävijät lappalaisten vetäytyessä pohjoisemmaksi.

1500-luvulla ensin asutettiin järvien ja jokien rannat, tätä seurasi 1600-luvulla pikku hiljaa vaara-asutuksen yleistymisen. Vaara-asutus oli edullisempaa kaskenpoltton sekä pienilmaston kannalta. Vaara-alueet olivat parempia hallaa vastaan ja vedenkoskemattomat rinteet ravinteikkaampia kuin alavat maat. Ranta-asutuksen suosioon vaikuttivat taas hyvät kalastus- ja liikkumismahdollisuudet. 1700-luvulla siirryttiin uusien kaskimaiden perässä yhä kauemmaksi päävesistöjen varsilta ja 1800-luvulla vaara-asutus oli jo ranta-asutusta hieman yleisempää, mutta ei kuitenkaan syrjäyttänyt sitä.

1562 suurimmat veroa maksavat kylät olivat Ristijärvi, Melalahti, Koutaniemi, Kiehimä, Saaresmäki, Paltamo, Vuolijoki, Kivesjärvi, Jaalanka, Vuottolahti, Säräisniemi, Manamansalo, Venejärvi, Kongasjärvi, Oterma ja Vekaralahti. Näistä monet ovat yhä asuttuja kyläalueita ja kulttuuriperinnön kannalta merkittäviä kohteita Kainuussa.

1700-luvulla Kainuu oli jakautunut kolmeen hallinnolliseen yksikköön; Kajaanin kaupunkiin sekä Paltamon ja Sotkamon pitäjiin. Tästä muodostui myöhemmin Kainuun maakunta, jonka keskuspaikkana on Kajaani. Lähde: Huurre & Keränen 1986; Turpeinen 1985

KULKUYHTEYDET

Kainuu on suhteellisen helposti kuljettavien runsasvetisten vesiteiden yhdistämä monesta eri ilmansuunnasta. Tämä on mahdollistanut edullisten asuinpaikkojen löytymisen ja luonnonrikkauksien hyväksikäytön. Uudisasukkaat käyttivät pääasiassa kaakosta ja etelästä Oulujärvelle suuntautuneita reittejä. Länneä tultaessa Oulujoki ja Siikajoki olivat merkittävät kulkusuunnat. Maakannasten ja vedenjakajien yli veneet kiskottiin, paikoitellen rakennettiin telaita.

Reittejä pitkin pääsi lähes kaikkialle Kainuussa. Itäinen liikenne perustui pitkälti väliaikaisten talviteiden käyttöön vesistöjä pitkin Lentuanjärven kautta rajalle. 1500-luvulta lähtien on tunnettu ”karjalaisten suuri pohjantie”, Laatokalta Pielisen ja Oulujärven kautta Pohjanlahteen kulkeva vesireitteihin perustuva vanha kauppatie. Vianmerelle on myös kulkenut jonkinlainen reitti Hyrynsalmen reittiä seuraillen.

Tervan kuljettaminen johti osaltaan koskien jokien perkaukseen sekä kuljetusvälineiden, tervaveneiden ja lauttojen kehittämiseen. (Keränen 1986)

Talvitiet

Vesistöjen ja soiden kautta kulkevat talvitiet olivat oleellinen osa kainuulaisia kulkuväyliä ennen teiden ja rautateiden rakentamista. Vilkkaimmin liikennöity talvitie oli Oulusta Säräisniemen kautta kulkeva tie Oulujärven yli Kajaaniin.

Itäinen liikenne oli pitkälti väliaikaisten talviteiden varassa. Tien varrelta on tietoja väliaikaisista kestikievareista ja postitaloista. Vianmerelle on kulkenut jonkinlainen reitti Hyrynsalmenreittiä seuraillen.

Maantiet

Kainuun kannalta tärkein maaliikennettä palvelemaan tarkoitettu tie, ”Keisarin tie”, avattiin 1600-luvun alussa Säräisniemeltä Ouluun. Tie palveli lähinnä Kajaanin ja Oulun välistä liikennettä. Yksi tieosuus johti myös Säräisniemeltä Iisalmeen ja sieltä Viipuriin. Keisarintie on museoviraston inventoinnin mukaan valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö, RKY2009.

Varsinainen tierakentaminen saatiin käyntiin kuitenkin vasta 1800-luvulla. Nurmes-Sotkamo tie valmistui 1837, Iisalmi-Kajaani 1828 ja Oulu-Vaala-Hyrynsalmi-Venäjän rajalle

vuonna 1846. Vasta vuonna 1865 valmistui maantieyhteys Suomussalmelle. Runsas tierakentaminen 1800-luvulla johti myös kestikievarien perustamiseen.

Muita merkittäviä kulkureittejä ovat olleet Vuokin- eli Vienanreitti, Paltamon reitit sekä uudemmista Kainuun seitsemäs Kekkostie, joka on myös valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö, RKY2009. Matkailuteiksi on nimetty itärajalla kulkeva Runon ja rajan tie sekä Tervan tie.

ELINKEINOT – KASKEAMINEN, TERVANPOLTTO JA METSÄTEOLLISUUS

Tärkeimmät maisemaa muokanneet perinteiset elinkeinot ovat Kainuussa olleet metsästys, kalastus, kaskeaminen, tervanpoltto, pienimuotoinen peltoviljely ja karjatalous, metsätalous ja porotalous.

Kaskeaminen aloitettiin varsinaisesti uudisasutuksen myötä 1500-luvun loppupuolella. Kainuussa oli hyvät edellytykset kaskeamiselle; laajat maa-alueet ja metsät mitä hyödyntää. Yleisin kaskeamismuoto oli huhtakaski. Kaskeamisen haittavaikutuksia oli riistaeläinten elinpiirin heikentyminen ja sitä myötä vaikutukset saaliiden määrään ja metsästyselinkeinon kannattavuuteen. Kaskeaminen ja tervanpoltto pyrittiin korvaamaan peltoviljelyllä ja pienimuotoisella karjataloudella. Pitkät matkat kuitenkin estivät tuotteiden myyntiä ja alueella oli puutetta rehusta ja niittyalueista. Peltosalat pysyivät pieninä ja viljelystekniikka pitkään takapajuisena.

Tervanpoltto yleistyi 1700-luvulla kaskenpolton rinnalle merkittäväksi elinkeinoksi. Siitä tuli tärkeä vientituote 1800-luvulla, jolloin Suomen tervanpolton painopiste siirtyi Kainuuseen. Muita vientituotteita olivat voi, suolalohi, kapahauet ja turkikset. Metsäteollisuus nousi merkittäväksi elinkeinoksi 1800-luvun lopulla. Metsästys ja kalastus kuitenkin pitivät pintansa ja ovat ominaisia sivuelinkeinoja nykyisinkin.

Nykyisin Kainuun merkittävimmät elinkeinot ovat palvelut (67,2%), jalostus (21,5%) ja alkutuotanto-pohjaiset elinkeinot (8,7%). Kainuun päämääränä tulevaisuudessa on lisätä tuote- ja palveluvientiä maakunnan ulkopuolelle. (Maakuntakaava 2009)

Suomussalmen vienalaiskylät. MM

MAISEMAMAAKUNNAT

Ympäristöministeriön maisema-alue työryhmän mietinnön (66/1992) mukaan Kainuu kuuluu pääosin Kainuun ja Kuusamon vaaramaan sekä Oulujärven maisemamaakuntiin. Aivan eteläiset osat kuuluvat Vaara-Karjalan maisema-maakuntaan ja läntiset osat taas Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuksien seutuun.

KAINUUN JA KUUSAMON VAARAMAA – KAINUUN VAARASEUTU

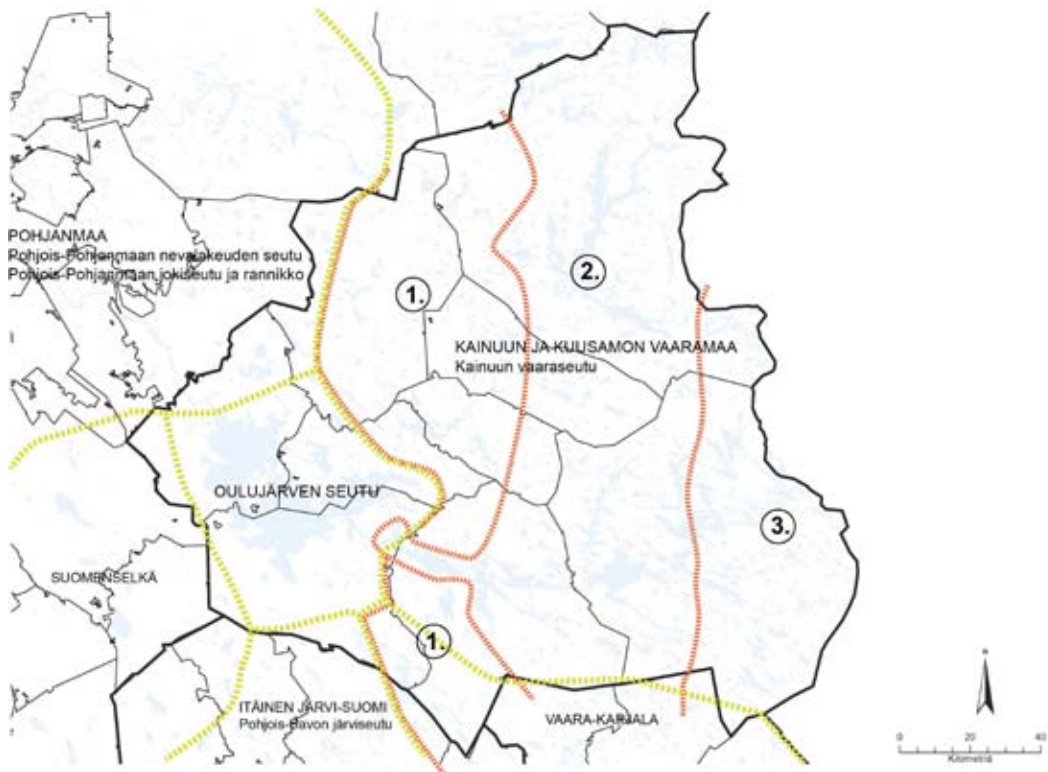
Tälle seudulle tyypillistä ovat jylhät vaaramaisemat, jonka ytimenä on koko alueen halki kulkeva vaarajakso, jota kutsutaan myös Suomen selkärangaksi. Mannerjäätikkö on antanut pinnanmuodoille suunnan luoteesta kaakkoon tai Kuhmon ja Hyrynsalmen tienoilla lännestä itään. Suurempien järvien ja reittivesistöjen ohella alueella on monilukuinen määrä pienempiä järviä ja jokivesistöjä. Metsiä ja soita alueella on runsaasti. Pellot ovat pieniä ja sijaitsevat usein huuhtoutumattomilla vaarojen lakialueilla. Asutus on aina ollut harvaa ja jakautunut vaarojen rinteille ja reittivesien varsille. Metsätaloutta on harjoitettu alueella tehokkaasti kautta aikain.

OULUJÄRVEN SEUTU

Maasto on pääpiirteissään tasaista, mutta pinnanmuodot alkavat jyrkettä kohti järven itäpuolisia vaara-alueita. Lännessä soiden määrä on huomattava. Hallitseva vesistö on laajojen selkävesien ja saaristojen Oulujärvi. Oulujärven seudulla yhdistyy ympäröivien alueiden maiseman erityispiirteet. Oulujärven rannat ovat alavat ja rehevät. Tyypillistä ovat itärannalla vyöryvät jyrkät ja hiekkaiset rantapenkat. Tämä seutu on vaurainta osaa Kainuuta ja luonut hyvät edellytykset maatalouden harjoittamiselle. Pysyvä asutus Kainuussa sijoittui alun perin Oulujärven seudulle. Metsään ja viljelyyn liittyvien elinkeinojen lisäksi kalastus on tuonut hyvän lisän elantoon.

MAISEMAMAAKUNNAT
Ympäristöministeriön mietintö
66/1992, Maisema-alue työ-
ryhmän mietintö 1

MAISEMASEUTUJEN OSA-ALUEJAKO

Edellä esitelty maisemamaakunta- ja maisemaseutujaottelu on paikalliseen tarkasteluun melko yleispiirteinen. Maisemamaakuntajakoa on tarkennettu, jotta Kainuun maisemarakenteen ja kulttuuripiirteiden vaihtelu saataisiin selvemmin esiin. Maisemaseutujakoa täydentävää aluejakoa kutsutaan tässä selvityksessä maiseman osa-alueiksi.

Tarkennettu maisematyyppijako koskee lähinnä Kainuun ja Kuusamon vaaramaan, Kainuun vaaraseudun maisemamaakuntaa, joka on jaettu kolmeen maiseman osa-alueeseen. Osa-alueiden rajat eivät ole tarkkoja, vaan alueet menevät osittain päällekkäin ja monet luonnon- ja kulttuuripiirteet risteävät.

Kainuun ja Kuusamon vaaramaa, Kainuun vaaraseutu on jaettu kolmeen maiseman osa-alueeseen oheisen kartan mukaisesti:

1. Kainuun vaara-asutuksen alue
2. Sotkamon ja Hyrynsalmen reittivesien alue
3. Karjalaisen kulttuurin vaikutuspiirin alue

Kainuun vaara-asutuksen alue

Kainuun vaara-asutuksen alueelle tyypillistä ovat jylhät vaaramaisemat, jonka ytimenä on koko alueen halki kulkeva vaarajakso, Suomen selkäranka. Mannerjäätikkö on antanut pinnanmuodoille suunnan luoteesta kaakkoon. Metsiä alueella on runsaasti. Peltoalat ovat pieniä ja sijaitsevat usein huuhtoutumattomilla vaarojen lakialueilla. Asutus on harvaa ja jakautunut vaarojen rinteille ja pienten vesistöjen varsille. Metsätaloutta on harjoitettu alueella pitkään.

Sotkamosta Paltamon ja Ristijärven kautta Puolangalle ja Hyrynsalmelle ulottuva liuskevyöhyke muodostaa yhtenäisen vaaravyöhykkeen, joka ulottuu yleensä 150 – 390 m meren pinnan yläpuolelle. Korkein ranta on ollut noin 170 – 200 m mpy, joten suuri osa vaara-alueesta sijaitsee vedenkoskemattomalla, supra-akvaattisella alueella. Etelä-pohjoissuunnassa kallioperän rikkoo suurmaisemassa selvästi hahmotuva Sotkamosta Hyrynsalmelle kulkeva kvartsiitti-kiilleliuskevyöhyke.

Kempasvaara, Kainuun vaara-asutuksen alue. MM

Kvartsiitti on hyvin eroosiota kestävä ja muodostaa maisemassa selvästi erottuvan yhtenäisen vaaravyöhykkeen. Liuskevyöhyke on myös hyvin ravintopitoista ja näin ollen hyvää, hedelmällistä kasvualustaa, etenkin Sotkamon seudulla missä kallioperässä on myös paikoin runsaasti kalkkia.

Vedenkoskemattomat vaarat, pienilmastollisesti suotuisat rinteet sekä läheiset kaskimaat tarjosivat hyvät edellytykset vaara-asutukselle.

Esimerkkejä vaara-asutuksessa Kainuussa ovat muun muassa Naapurinvaara Sotkamossa sekä Kainuun vaarakylät, Joukokylä ja Kempasvaara Puolangalla.

Sotkamon ja Hyrynsalmen reittivesien alue

Kainuun vesistöt muodostavat liuskaisten ja saaristen järvien sekä lyhyiden mutta usein vuolaiden jokien yhdistämiä vesireittejä. Näistä huomattavimmat ovat Hyrynsalmen ja Sotkamon reitit, joiden yhtymäkohta on Oulujärvi. Oulujärvi muodostaa oman maisemamaakuntansa. Suurten järvien ja reittivesistöjen ohella alueella on monilukuinen määrä pienempiä järviä ja jokivesistöjä. Vesistöjen välejä luonnehtivat suot, metsäiset mäkimaat sekä harjut. Pääosa alueesta on vedenkoskemattomaa ylänköä.

Reittivesien järville ominaista ovat karut rannat, heikko rantakasvillisuus sekä suuresta huumuksen määrästä johtuva veden ruskea väri. Vedet ovat yksi alueen luonnonmaiseman näkyvin piirre.

Kainuun läpi kulkeva liikenne on aikoinaan tukeutunut näihin reittivesistöihin. Reittivesistöt ovat toimineet merkittävinä talvineinä karjalaisille eränkävijöille sekä kaupustelijoille. Reitit ovat myös ohjanneet Kainuun asuttamista.

Asutus levisi hiljalleen pidemmälle reittien alkulähteille kaskeamisen ja uusien metsäalueiden käyttöönoton johdosta. Sekä ranta- että vaara-asutus ovat olleet tyypillisiä. Kaiken kaikkiaan asutus on ollut erittäin harvaa ja levinnyt varsin myöhään, etenkin Hyrynsalmen reitin varrelle alueen pohjoisosiin.

Vesireitit olivat myös tärkeitä puun ja tervan kuljetusreittejä koskisuudesta huolimatta.

Hossan eräkuulttuurimaisemat alueen pohjoisosassa ovat aina tarjonneet hyvät edellytykset eränkäyntiin perustuville elinkeinoille; metsästykselle ja kalastukselle. Hossan kautta on kulkenut kauppamiehiä Oulujärveltä Vienan Karjalaan. Porotalous tuli Hossan alueelle saamelaiden mukana, josta alueella on säilynyt vanhoja rakenteita. Hossa on nykyisin suosittu retkeilyalue.

Etenkin Kuhmon vesialueet olivat inspiraation lähteenä myös Karelianismin taiteilijoille ja myös runonkeruumatkalla olleelle Elias Lönnrotille.

Esimerkkejä reittivesien varren kulttuurimaisemista ovat muun muassa Riekinranta ja Saponranta Sotkamossa sekä Timoniemi ja Nivankylä Kuhmossa.

Nivankylä, Sotkamon ja Hyrynsalmen reittivesien alue. MM

Karjalaisen kulttuurin vaikutuspiirin alue

Kainuun itäiset osat, Venäjän rajavyöhyke Kuhmossa ja Suomussalmen eteläosa ovat olleet karjalaisen kulttuurin vaikutuspiirissä sekä karelianismin alkulähde 1800-1900-lukujen vaihteessa. Alue houkutteli runonkeruumatkalle Elias Lönnrotin, joka keräsi aineistoa Kalevalaa varten sekä myöhemmin Akseli Gallen-Kallelan. Kaksi vanhaa vienankarjalaiskylää Kuivajärvi ja Hietajärvi sijaitsevat aivan Suomussalmen kunnan itärajalla.

Maasto on ylänköä, loivarinteisten vaarojen, harjujaksojen ja pienten vesien ja suoalueiden luonnehtimaa. Asutus on ollut aina harvaa. Suurin osa pinta-alasta on metsää ja maasto hiekkavaltaista ja karua. Alue on eteläisen ja pohjoisen metsävyöhykkeen vaihtumisaletta joka vaikuttaa metsämaiseman ilmeeseen merkittävästi.

Vanhin asutus on sijainnut järvien rannoilla, mutta peltoviljelyn yleistymisen muutti asutuksen sijainnin myös vaarojen rinteille. Suuri osa alueen rakennuskannasta tuhoutui toisessa maailmansodassa – valitettavasti myös karjalainen rakennuskulttuuri rajavyöhykkeeltä katosi sodan tuhojen seurauksena ja korvautui pika-asutuskauden rakennuksilla. Elinkeinot on perinteisesti saatu metsästä, metsät ovat yhä pääasiallinen elinkeinon lähde. Raja-alue on aina ollut erämaata, eikä vakituista asutusta ole sinne juurikaan syntynyt.

Hietajärvi, Karjalaisen kulttuurin vaikutuspiirin alue. MM

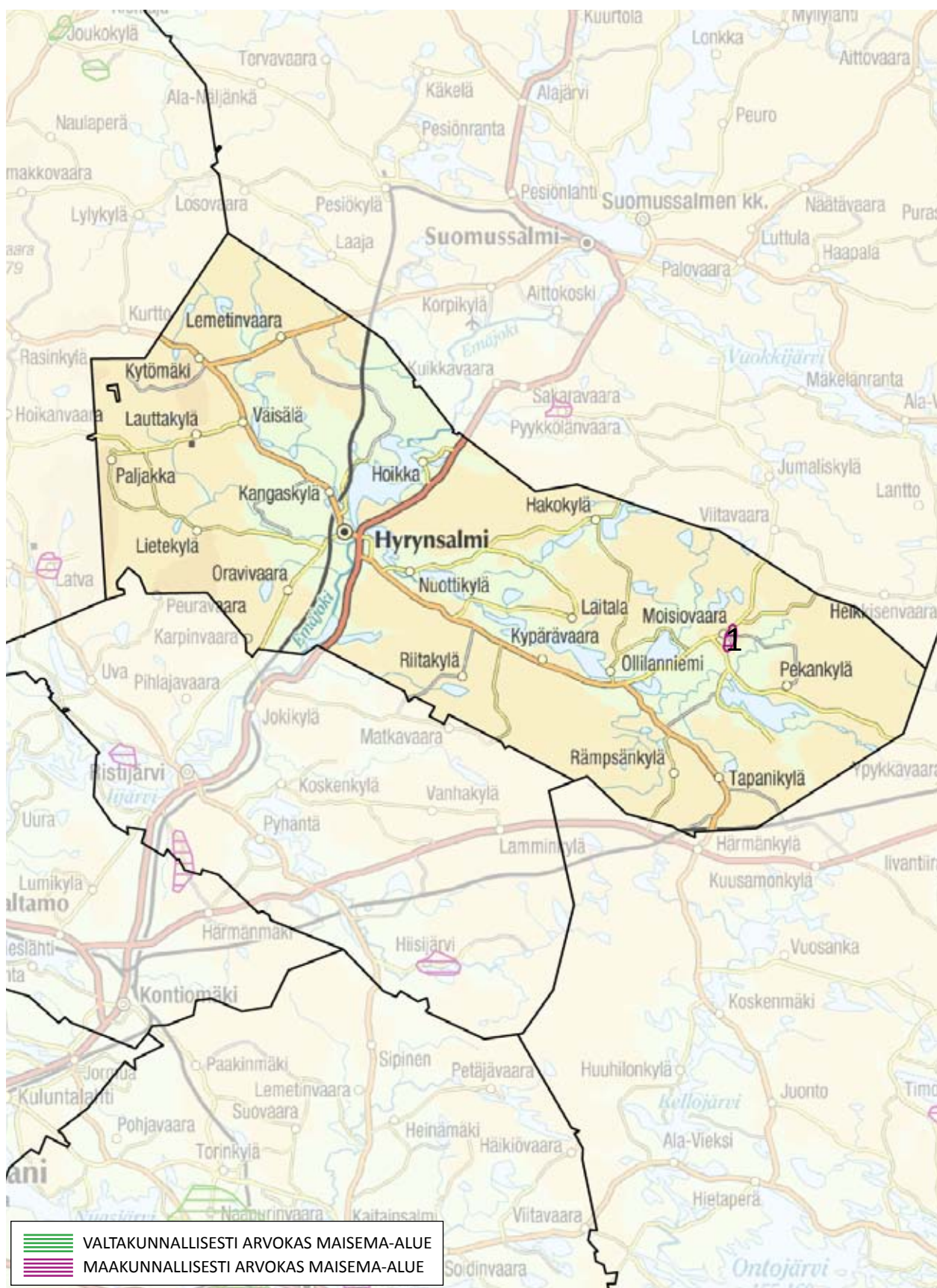

OSA 2

Arvokkaat maisema-alueet

HYRYNSALMI

1. KAINUUN VAARAKYLÄT: MOISIOVAARAN VAARA-ASUTUS

Moisiovaaran vaara-asutus muodostuu neljän vaaran ketjusta, joiden lakialueille asutus on vakiintunut jo 1600-luvulla eli seudulle poikkeuksellisen varhain. Jyrkkärinteisten vaarojen laelta on aiemmin auennut vaikuttava näköala ympäröiville seuduille. Vaarojen lakialueen kasvillisuus on selvästi ympäröiviä seutuja rehevämpää.

Pellot eivät enää ole viljelyksessä ja näkymät ovat sulkeutumassa tai sulkeutuneet. Lakialueen pihoilta (mm. Köyhälä, Heikkilä, Alanne) ja vielä avoimina säilyneiltä niityiltä aukeaa edelleen pitkiä näkymiä, mutta vaarakylän luonne on katoamassa. Kylärakenne on säilynyt ja vielä selvästi havaittavissa. Rakennukset sijoittuvat edelleen perinteisille asutuille paikoille vaarojen laelle ja rinteille.

Vanhaa rakennuskantaa, erityisesti talousrakennuksia, on eniten Kaartilanvaaralla (Alanne ja Kataja), mutta jonkin verran myös muilla vaaroilla.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kainuun vaaraseutu: Sotkamon ja Hyrynsalmen reittivesien alue

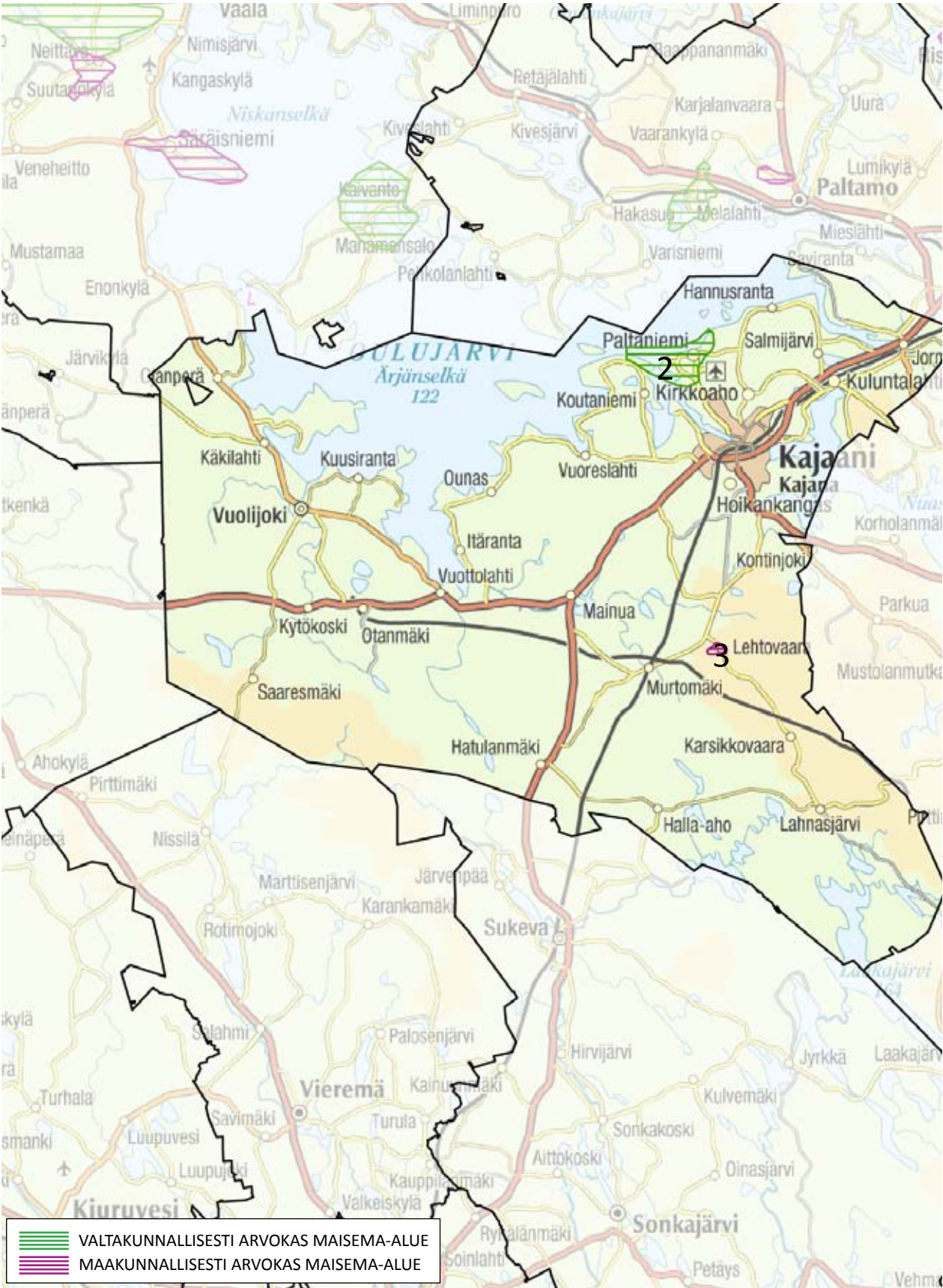
Perustelu:

Moisiovaara on yksi Kainuun vanhimmissa vaarakylistä. Viljelyn loppuminen on muuttanut perinteistä maisemaa ja sulkenut näkymiä, mutta peltojen ottamisella viljelyyn ja maisemanhoidolla on vielä paljon tehtävissä. Vaarakylän rakenne on säilynyt: asutus sijoittuu perinteisille paikoille vaarojen laelle ja rinteille.

Moisiovaaran vaara-asutus. MM

KAJAANI

2. PALTANIEMEN KULTTUURIMAISEMA JA OULUJÄRVEN RANTALUHDAT

Paltaniemen kulttuurimaiseman syntyyn ovat vaikuttaneet kylää reunustava Oulujärvi, suotuisa maantieteellinen sijainti sekä vaiherikas kulttuurihistoria Oulujärven emäseurakunnan keskukseksi. Paltaniemen kulttuuriympäristö on muodostunut vahvan maatalouden ansiosta, joka on synnyttänyt kylälle tyypilliset viljelyaukeat ja talonpoikaistalot.

Alueen alavat ja tasaiset pinnanmuodot ovat tyypillisiä Oulujärven seudulle. Rantoja reunustavat jyrkät, metrien korkuiset törmät. Alueella on monipuolinen kasvilajisto, johon kuuluu lehtolajien lisäksi tyypillisiä kulttuurin seuralaisia.

Paltaniemen kiinteä asutus on Kainuun mittakaavassa vanhaa. Ensimmäiset uudisasukkaat asettuivat sinne 1500-luvulla. Paltaniemi oli vuosina 1600-1850 Kainuun kirkollinen ja hallinnollinen keskus. Tästä ovat muistoina vanha kirkko hautausmaineen ja tapuleineen sekä pappilat. Kulkuväylänä toimineelle Oulujärvellä on ollut huomattava merkitys Paltaniemen kehittymiseen seudulliseksi keskuksiksi.

Kylän rakennuskanta muodostuu nykyisin maalaistalojen tilakeskuksista, omakotitaloista ja loma-asunnoista. 1800-luvun rakennuksia on poikkeuksellisen runsaasti. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia ja rakennusryhmiä on kirkon ja pappilan lisäksi monilla talonpoikaistiloilla. Useaan pihaan johtaa komea koivukuja.

Kylän historiaan liittyy myös valtakunnallisten merkkihenkilöiden vaiheita. Hövelö oli Elias Lönnrotin asuinpaikka ja myös Eino Leinon syntymä- ja lapsuudenkoti. Kirkon vieressä on Aleksanteri II:n vierailun muistoksi paikalle siirretty Keisarintalli.

Paltaniemen museotiehen kuuluu osia Kajaani-Paltaniemi ja Kirkkoaho-Paltaniemi maanteistä sekä Hövelön paikallistiestä. Tie on rakennettu vuonna 1820.

Maisemakuvan peruselementteinä ovat tasaiset viljelyaukeat, näitä reunustavat metsät sekä kylän ympärille levittäytyvä Oulujärvi.

Arvo: valtakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:
Oulujärven seutu

Perustelu:

Paltaniemi on ainutlaatuinen esimerkki Oulujärven vanhimmasta ranta-asutuksesta, jonka muodostumiseen Oulujärvi on merkittävästi vaikuttanut. Kokonaisuus on tasapainoinen sekä kulttuurihistoriallisesti monipuolinen ja kerrostunut.

RKY 2009 -rajaus kattaa Paltaniemen kirkkotien ympärille rakentuneen kylän ydinosan sekä siihen liittyvät kylän keskeisimmät viljelyaukeat. Alueella on lisäksi maisemallisia arvoja, jotka liittyvät Oulujärveen: vyöryvät rantatörmät ja rantaluhdat ovat oleellinen osa kulttuurimaisemaa ja niillä on arvokasta linnustoa. Lentokentän länsipuolen peltoaukea on näkymien kautta merkittävä kylän maisemakuvalle. Oulujärven rantaluhdat jatkuvat samantyyppisinä myös Paltasalmen toisella puolella Koutaniemessä.

RKY-kohteet:

- Paltaniemen kirkkotie ja kylä

3. KAINUUN VAARAKYLÄT: LEHTOVAARA

Lehtovaara on pieni, yhtenäinen vaarakylä jylhän Akkovaaran rinteellä. Lähiseudun asutus on harvaa ja keskittynyt pieniksi vaarakyliksi.

Muutaman pihapiirin muodostama tiivis kyläasutus on ryhmittynyt kylätien varteen. Pellot ovat säilyneet avoimina, joten kylätieltä ja pihoilta aukeaa pitkiä näkymiä kaukomaisemaan. Vaaraa ympäröivät laajat metsäalueet ja suot.

Akkovaaran lakialueen kasvillisuus on ympäröstöään rehevämpää. Se on tarjonnut hyvät edellytykset alunperin kaskeamiseen perustuneelle viljelylle ja asutukselle. Lehtovaara on Kajaanin entisen maalaiskunnan vanhimpia kyliä. Siitä on mainintoja 1600-luvulta lähtien.

Kylän rakennuskanta on tasapainoista, iältään kerroksellista ja hyvin hoidettua. Vuosisadan alun asemarakennus on antanut vaikutteita kylän vanhempaan rakennuskantaan.

Arvo: maakunnallinen

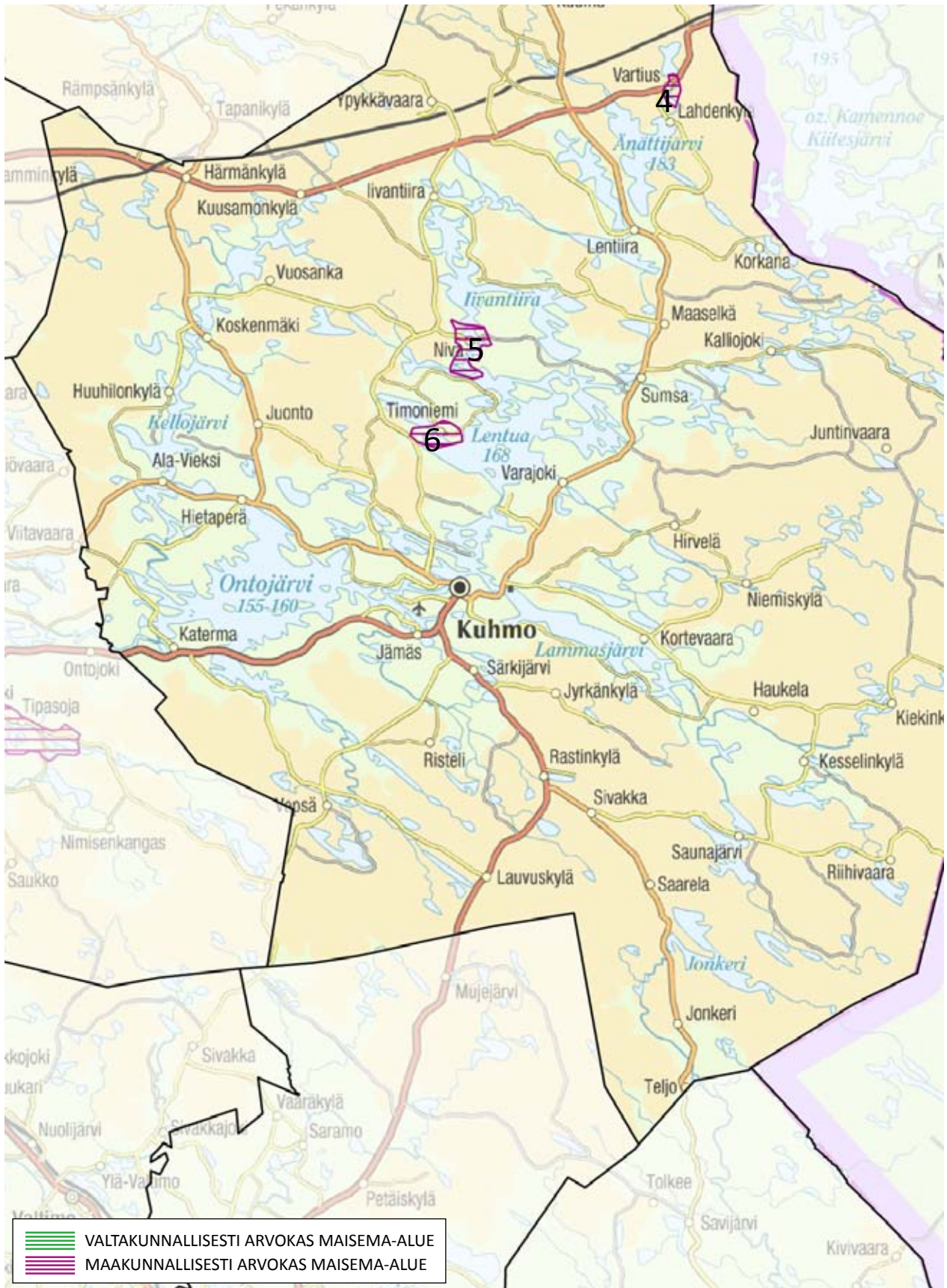
Maisemaseutu ja osa-alue:
Oulujärven seutu

Perustelu:

Edustava esimerkki Kainuun vaara-asutuksesta. Kylä muodostaa ehjän, raittimaisen kokonaisuuden, jonka arvoa lisäävät vaaran laelta aukeavat kaukomaisemat.

KUHMO

4. VARTIUSNIEMEN KULTTUURIMAISEMA

Vartiuksen kylä muodostuu pienistä, muutamien talojen ryhmis-
tä Änäntijärven koillispuolella. Taloryhmät ovat muodostuneet
pienten järvien; Juortananjärven, Puhakkajärven, Vartiusjärven
ja Jokelanlahden rannoille sekä läheisille pienille vaaroille, kuten
Lehtovaara ja Kiimavaara. Vartiuksetie kiertelee kylien läpi.

Vartiusjärven ja Puhakkajärven rannoilla, Vartiusniemellä, on
viljelymaisema ja kylärakenne säilynyt hyvin. Rantaan viettävät
kumpuilevat pienet peltoalueet ovat yhä viljelyksessä. Puhakka-
järven lahdelmien yli avautuu näkymiä kyläteiltä ja pihapiireistä.
Vartiuksen, Polvelan, Peltoniemen ja Koskelan tilat muodostavat
kylän ydinalueen ja maiseman solmukohdan. Asutusta ja viljelyk-
siä ympäröi kumpuileva harjumaasto.

Rakennuskanta on pääosin sotien jälkeen rakennettua, mitta-
kaavaltaan ja yleisilmeeltään hyvin maisemakuvaan sopivaa. Pel-
toniemen vanha päärakennus on sotien jälkeen rakennettu, kui-
tenkin talonpoikaistyylinen, harjakattoinen rakennus. Pihapiiris-
tä avautuu näkymät järvelle ja eteläpuolen viljelyksille. Vartius-
joen rannalla on Kajaani-yhtiöiden rakennuttama pieni kämpä
rantasaunoineen. Juortananjoessa on Juortanan pieni hierinmylly
vuodelta 1936, lähialueensa ainoa talvisodassa säilynyt rakennus.

5. NIVAN KYLÄ -JA KOSKIMAISEMA

Lentuan vesistön länsipuolen yläjuoksulla olevan koskipaikan ym-
pärilille on rakentunut pieni Nivan kyläalue. Alueen vanhin asuttu
tila on Nivan tila (ent. Komula), joka on ollut asuttu 1700-luvun
alusta saakka. Nivan kylän maisemaa leimaavat kumpuileva kan-
gasmetsä, talot peltoineen, sekä koskimaisemat. Koskirannoilla
on nykyisin kalanviljelylaitoksia, jotka tukevat kylän elinkeino-
toimintaa huomattavasti. Kalanviljely vaikuttaa myös koskiran-
tojen maankäyttöön ja on osa Nivan kylämaisemaa.

Maisemassa edustavinta rakennuskantaa edustavat Anttilan
vanha talonpoikaistalo puukujan päässä maisemallisesti arvok-
kaalla paikalla koskimaisemassa.

Rakennushistoriallisesti merkittävintä rakennuskantaa edus-
taa Erolan pihapiirin suuret hirsirakennukset, navetta sekä aitat
Nivan kylän eteläosassa. Samaa kokonaisuuteen kuuluu myös
Kaarneen uittokanava ja kenttärata osana Lentuan uittoreittiä.

Myllyniemellä on vanhan hirsinen Vuonteenkosken ratasmyl-
ly, joka on rakennettu 1938 ja ollut käytössä vuoteen 1954 asti.
Mylly kuului alunperin ruotusotamiehelle rakennettuun Tolpan
tilalle.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kainuun vaaraseutu: karjalaisen kulttuurin
vaikutuspiiri

Perustelu:

Viljelymaisemakokonaisuus, joka edustaa
alueelle tyypillistä järvien rannoille syn-
tynyttä harvaan asuttua ja pienipiirteistä
kulttuurimaisemaa. Vanha kylärakenne on
säilynyt hyvin.

RKY-kohteet:

- Kainuun puromyllyt: Juortanan hierin-
mylly
- Kainuun vienalaishylä: Rimmin kylä ja
Kiimavaara (alueen pohjoispuolella, Juorta-
nanjärven rannalla)

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kainuun vaaraseutu: Sotkamon ja Hyryn-
salmen reittivesien alue

Perustelu:

Vanhaa, hyvin hoidettua rakennuskantaa ja
pihapiirejä. Monipuolinen Lentuanjärven
kulttuurimaisemakokonaisuus. Selkeä rin-
ne- ja järvenrantakylä säännöstelemättömän
vesistön varrella. Rakennuskanta ja kylära-
kenteen piirteitä on monelta eri vuosikym-
meneltä.

6. TIMONIEMEN KULTTUURIMAISEMA

Lentuajärven lounaisosassa sijaitseva Timoniemi edustaa perinteistä kainuulaista viljelysmaisemaa ja rakennuskantaa. Timoniemen eteläpuolella on kolmen talon ryhmittymä, joista Hietalahden ja Pääkkösrannan pihapiireissä on useita vanhoja hyväkuntoisia rakennuksia. Hietaniemen päärakennus on vuodelta 1922. Talossa on myös toiminut Timoniemen koulu vuosina 1929-1934, kauppa, veistokoulu ja maamieskoulu. Pihapiireistä on näkymät pienten peltoaukeiden yli Hietalahdelle. Tuliniemen pihapiirissä on vanhoja hirsiaittoja, riihi ja heinäväja.

Timoniemenvaaran puolella maisema avautuu parhainten Laitalan tilan rantaan laskevaa peltoaukeaa pitkin. Rantaa reunustaa sankka kuusikko, joka hieman rajoittaa järvinäkymiä. En-tisen lossin paikalla Tulisalmen yli kulkee talvisin jäätie.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kainuun vaaraseutu: Sotkamon ja Hyrynsalmen reittivesien alue

Perustelu:

Elävä maaseutukylä monipuolisessa koski-luonnon sävyttämässä maisemassa. Hyvin säilynyttä kerroksellista rakennuskantaa sekä vesistölle aukeavia näkymiä. Nivankylä on tyypillinen ranta-asutuskylä ja kylä-maisema imentää hyvin virtaveden varteen syntynyttä kulttuurimaisemaa. Kalanviihe-ly rakennelmineen on osa alueen kulttuuri-maisemaa. Alueella on myös virkistysarvoja.

RKY-kohteet:

- Kainuun puromyllyt: Vuonteenkosken ra-tasmylly

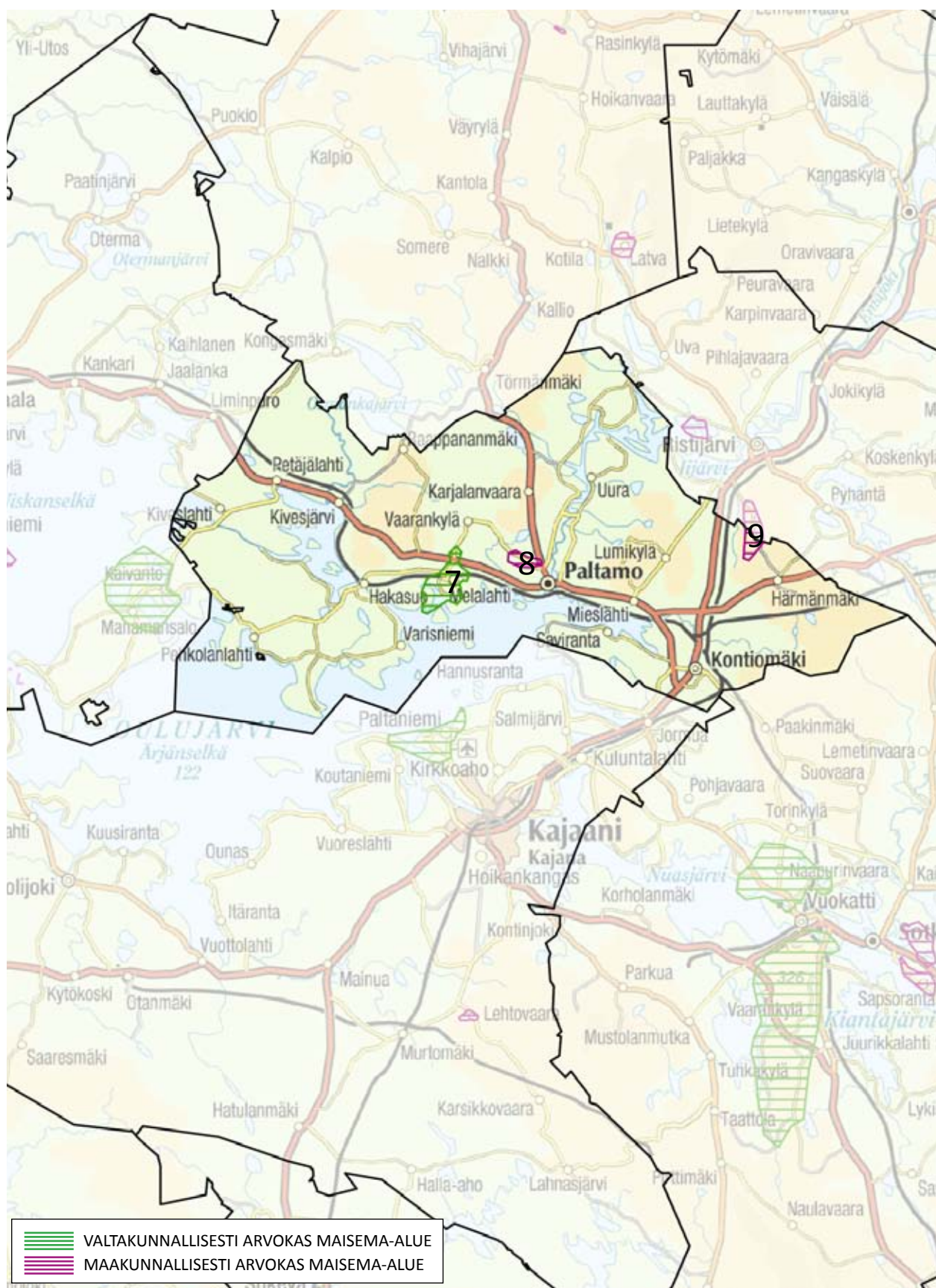
Inventoidut perinnemaisemat:

- Männistön haka (P, 1995)

Vartiusniemen kulttuurimaisema. MM

PALTAMO

7. MELALAHDEN KULTTUURIMAISEMA

Melalahden asutus sijaitsee pääasiassa Oulujärven viettävällä etelänpuoleisella, suhteellisen rehevällä ja lehtomaisella rinteellä. Alueella esiintyy arvokkaita lehtoja ja lukuisia harvinaisia ja vaatelaita kasvilajeja. Melalahden maisemakuvaa hallitsevat kumpuilevat pellot ja laidunniityt, vehmaat lepikkoiset hakamaat sekä rehevät kuusimetsät.

Asutusta on ollut Melalahdella ja läheisellä Vaarankylällä jo 1500-luvulla. Vuonna 1552 Kainuuseen muuttaneista suurin osa asettui Oulujärven rannoille kalastamaan ja viljelemään läheisten vaarojen rinnemaita. Pitkän vihan aikana 1570-1595 asutus tuhoutui, mutta elpyi pian uudelleen. Melalahdessa on louhittu ja poltettu kalkkia jo 1600-luvulla Kajaanin linnaa varten. Viimeksi kalkkia louhittiin vuosina 1918-1921.

Melalahden kyläkuvaa hallitsee Myllymäen korkea kuusimetsä, joka on nykyisin luonnonsuojelualueena. Metsän ympärille leviittäytyvät vaihtelevat pelto- ja laidunmaisemat. Melalahti edustaa perinteistä viljelymaisemaa peltoineen ja laajoine laidunalueineen. Alueella olevia monipuolisia laidunniittyjä ja hakamaita hoidetaan monin paikoin edelleen.

Arvo: valtakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:
Oulujärven seutu

Perustelu:

Melalahti on Kainuun asuttamisen kannalta merkittävä alue Oulujärven pohjoisrannalla. Perinnemaisemat ja laitumet leimaavat maisemaa koko kylän alueella. Rakennuskanta on kerroksellista, vanhinta kerrostumaa edustavat kunnostetut aitat ja piharakennukset. Maataloustoiminta on yhä aktiivista ja elinvoimaista. Perinteinen kylärakenne rakennuksineen ja viljelyksineen on keskittynyt nauhamaisesti kylätien varteen.

Inventoidut perinnemaisemat (1991):

- Viilon haka (V)
- Horkkalan haka (V)
- Arvolan haka (M); Kestin ja Lammelan laidun (M); Kalliomäki (M); Rusalan laidun (M); Jussilan haka (M)

Melalahden kulttuurimaisema. MM

8. KAINUUN VAARAKYLÄT:

KIEHIMÄNVAARAN VAARA-ASUTUS

Kiehimänvaaran asutus sijaitsee hajanaisesti vaaran laella ja sen etelärinteellä. Vaaran laelta ja pihapiireistä on pitkät, vaikuttavat näkymät Oulujärven Paltaselälle. Viljelykset ovat pienialaisia ja muodostuvat tilkkumaisesti vaaran rinteille melko hajalleen ilmentäen hyvin vaarakylien hajanaista rakennetta. Vaarankylä-Paltamo-tie kulkee kylän läpi.

Alueen asutushistoria on pitkä. Kiehimänvaaralla ja sen itäpuolella virtaavan Kiehimänjoen varren rantatasanteilla on asuttu jo 1600-luvulta lähtien, jolloin vaara- ja ranta-asutus olivat yhtäläisiä tyypillisiä asuinpaikkoja. Nykyinen Paltamon taajama on levittäytynyt Kiehimänsuulle.

Kiehimänvaaran länsipuolella olevassa notkossa, virtaavan puuron varrella on Paltamon kotiseutuyhdistyksen ylläpitämä Rinteen hierinmylly ja sauna. Mylly patolaitteineen ja ränneineen on ollut viimeksi käytössä 1940-luvulla. Myllyn alue on valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY 2009).

Kiehimänvaaran päällä sijaitsee Kainuun asutuksen muistomerkki.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Oulujärven seutu

Perustelu:

Näkymät Oulujärvelle ja Oulujärveltä. Avoin rinne ja sen yläpuoliset taloryhmät. Perinnemaisemat. Tien varren hyvin säilynyt kylämaisema ja kaukonäkymät. Pitkään jatkunut asutushistoria.

RKY-kohteet:

Kainuun puromyllyt: Rinne

9. KAINUUN VAARAKYLÄT:

SAUKKOVAARAN VAARA-ASUTUS

Saukkovaaran länsirinteellä sijaitseva Kivikylä ja on yksi korkeimmalla sijaitsevista jatkuvasti asutuista kylistä Suomessa. Vaara-asutus sijaitsee lähes 300 metrin korkeudella merenpinnasta. Kylä on muodostunut muutamasta pihapiiristä pienine viljelyksineen, joita yhdistää vaaran muotoja myötäileva tie. Pienialaiset viljelykset sijaitsevat pääosin länsirinteillä.

Kivikylästä ja vaaran päältä pihapiireistä avautuu laajat näkymät ympäröiville saloille ja Iijärven järvimaiseen vaarajakson luoteispuolella. Luonto on selvästi vehmaampaa kuin monilla muilla vaaroilla. Tien varren metsissä erottuu lehtipuuvaltaisuus. Rinteessä on myös kaistale suojeltua lehtoa, vanhaa kuusimetsää.

Saukkovaaran vaara-asutuksen etelärinteellä sijaitseva tila, Keränen, vaikuttaa elinvoimaiselta. Keräsen haka ja kuusimetsälaidun sijaitsee peltojen alapuolisilla rinteillä.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kainuun vaaraseutu: Kainuun vaara-asutuksen alue

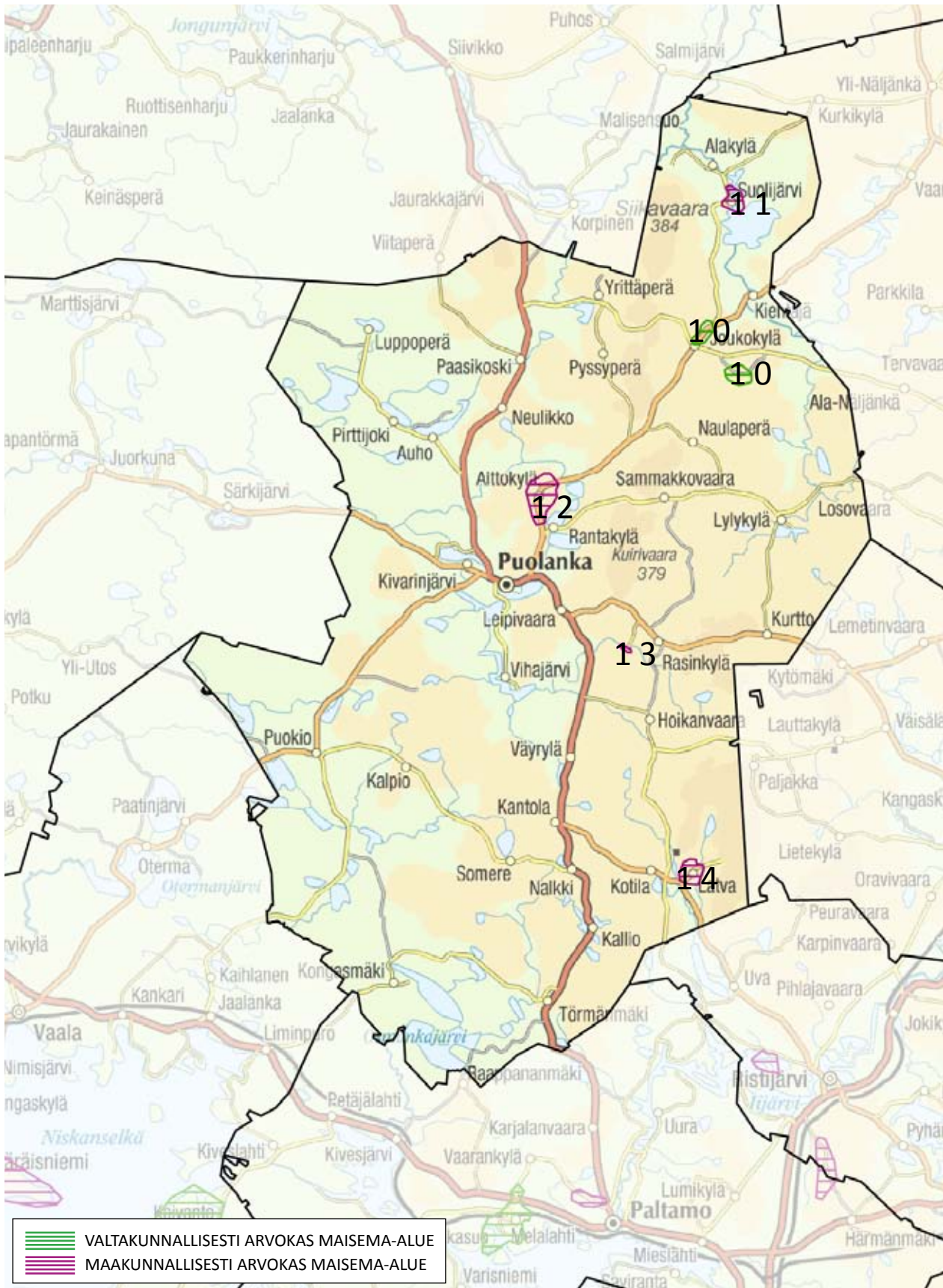
Perustelu:

Rakenteensa puolesta tyypillinen vaara-asutuksen esimerkki Kainuun vaaravyöhykkeeltä. Alueella on asuttu yhtäjaksoisesti pitkään. Kulttuurimaisema koostuu yksittäisistä pihapiireistä, niiltä avautuviin näkymistä ja metsälaitumista.

Inventoidut perinnemaisemat:

- Saukkovaaran Keräsen haka (M, 1994)
- Saukkovaara, Välitalon haka (P+, 1994)

PUOLANKA

10. KAINUUN VAARAKYLÄT: JOUKOKYLÄ JA KEMPASVAARA

Joukokylää ja Kempasvaaraa hallitsevat suuret asutut vaarat. Kylien läpi kulkee vaarakso, jonka korkeimmat kohdat kohoavat 380 metriä merenpinnan yläpuolelle.

Maisemallisesti vaikuttavimmat alueet ovat Kempasvaaralla sekä Taivalkoskentien varrella Joukokylän kyläkeskuksen pohjoispuolella. Kotikankaan kumpareen päällä on Taltan, Rantalan ja Toivolan pihapiirit, kyläkeskuksen tuntumassa taas maalaamaton, suurikokoinen, hirsinen yksinäistalo, Korkea. Molemmilta kumpareilta avautuvat laajat vaaranäkymät ympäröivään vaaramaisemaan. Erityisesti Tonkovaara ja Nuottivaara rajaavat kaukomaiseman näkymää lännessä. Vanhat rakennukset ja pihapiirit ovat hyvässä kunnossa. Jälleenrakennuskaudelta on hyvin säilynyt Rantalaan vastapäätä sijaitseva Joukokylän entinen terveystalo, joka on rakennettu 1955. Terveystalo on tärkeä käyttö- ja rakennushistoriansa kannalta. Jälleenrakennuskautta edustaa myös Männistön pihapiiri.

Kempasvaaran kantatila on ollut Alkula (entinen Kempas) vaaran korkeimmalla kohdalla. Pihapiirin kaikki rakennukset on sotien jälkeen rakennettuja. Kyläkuva edustaa erittäin hyvin vaara-asutukselle tyypillisiä piirteitä, missä asutus on sijoittunut vaaran laelle ja avoin viljelysmaisema lakialueen rinteille. Kaukomaisema avautuu joka suunnalla. Rakennuskanta on pääosin sotien jälkeiseltä ajalta lukuunottamatta muutamia piharakennuksia ja aittoja. Vanhin rakennus on Äkölän asuinrakennus vuodelta 1934. Lisäksi on muutamia uudempia omakotitaloja. Kempasvaaralla on retkeilijöiden taukotupa ja näkötorni. Taukotupana toimii vuonna 2002 korjattu ja nykyiselle paikalle siirretty Ketolan talo.

Joukokylä mainitaan jo 1650-luvun kartassa. Kylän nykyinen keskus on syntynyt pääteiden risteykseen. Itä-länsisuuntainen tie on ns. Kekkostie joka valmistui 1957. Kempasvaaralle asutus on tullut todennäköisesti 1800-luvulla.

Arvo: valtakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kainuun vaaraseutu: Kainuun vaara-asutuksen alue

Perustelu:

Tyypillisiä vaarakyläiä, joissa on asuttu pitkään. Kylät ovat edelleen säilyneet avoimina vaikka viljelyelinkeino onkin hiipumassa. Edustavia esimerkkikohteita vaara-asutuksesta Kainuussa ja Suomessa. Rakennuskanta on kerroksellista, jälleenrakennuskauden kerrostuma selvästi näkyvissä. Kempasvaaralla myös virkistysarvoja. Tyypillistä on vaarojen lakialueiden avoimuus, joilta avautuu pitkät näkymät kaukomaisemaan.

Kempasvaara. MS

11. SUOLIJÄRVEN KULTTUURIMAISEMA

Suolijärven kylä sijaitsee Tenämäjärven ja Suolijärven välisen kaupan, todennäköisesti kaivetun, joen ja luonnonvaraisen Suolikosken molemmin puolin.

Kylän asutushistoria on vanhaa. Kylä mainitaan jo vuoden 1633 veroluettelossa. Vanhimpia tiloja ovat Lahti, Siikala, Pahka-aho, Alatalo, Pekkala, Mäkelä, Paukka, Hytti ja Paljakka. Asutus on sijoittunut alunperin Suolijoen tuntumaan, vesialueen molemmin puolin. Suolijärvessä on vanhastaan tunnettu hautasaari, joka on jäänyt pois käytöstä vuonna 1881, kun uusi hautausmaa perustettiin mantereen puolelle.

Kylä on pienialainen ja maataloustoiminta on keskittynyt muutaman tilan ympärille. Kyläkuvassa erottuu erityisesti joen rannassa kunnostettu vanha Mäkelän päärakennus ja pihapiiri. Muutoin rakennuskanta on pääosin uudempaa, pihapiireissä on kuitenkin vielä vanhoja kunnostettuja aittoja. Murhiniemen pihapiirissä on useita eri-ikäisiä rakennuksia 1850-luvulta lähtien.

Ympäröivä luonto, laajat vaaramaisemat ja monipuoliset vesistöt rikastuttavat maisemakuva. Suolijärven länsipuolella kohoavat Puolangan vaaraketjun pohjoispäähän kuuluvat Siikavaaran luonnonmaisemat ja Kometon jyrkänteen rakkakivikot.

12. KAINUUN VAARAKYLÄT: AITTOKYLÄN VAARA-ASUTUS

Tyypillistä kainuulaista vaara-asutusta vaarajakson laella. Tilat ovat syntyneet ketjumaisesti nyppylöiden päälle. Pihoista avautuu laakeat näkymät ympäröiville vaarajonoille. Aittokylän asutus perustuu yksittäisiin pihapiireihin lakialueiden päällä. Pihapiirejä yhdistää maaston muotoja myötäilevä tie. Viljelykset ovat muodostuneet perinteisesti rinteille. Vanhin rakennuskanta alkaa olla jo melko huonossa kunnossa.

Vaara-asutuksen muodostavat Kuorevaaran ja Pahkavaaran välinen alue. Alueen itäpuolen pienet peräkkäiset järvet tuovat oman sävynsä maisemaan.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kainuun vaaraseutu: Kainuun vaara-asutuksen alue

Perustelu:

Vanha erämainen kyläalue vesistön äärellä. Kalastus- ja virkistyselinkeinoihin liittyvä, elinvoimainen, Kainuun pohjoisten vesistöjen maaseutukylä, missä tyypillinen kylärakenne on säilynyt; talot sijaitsevat pienen kumpareen päällä ja viljelykset levittäytyvät loiville rinteille rakennusten ympärille.

Inventoidut perinnemaisemat:

- Kotikummun tilalle kuuluvat Näljänkäjoen tulvaniityt (M, 2002)
- Kotikumpu, rantaniitty, laidun (P+, 1996)

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kainuun vaaraseutu: Kainuun vaara-asutuksen alue

Perustelu:

Tyypillinen esimerkki Kainuun vaara-asutuksesta, vaikka perinteinen maataloustoiminta on vähentynyt. Pihapiireissä on jonkin verran vanhaa rakennuskantaa jäljellä.

13. HEPOKÖNGÄS

Hepoköngäs on 24 metrin korkuinen luonnon vesiputous. Putous sijaitsee luonnonsuojelualueella Kiiminkijoen latvavesistöön kuuluvassa Heinijoessa paikassa, jossa joki ylittää lähes pystysuoran kallion. Jyrkkien kallioseinämien reunustaman rotkon rinteillä ja reunamilla luonto on rehevää; lehtoja, lähdepuroja, korpia, lettoja ja tulvametsiä. Alue on monipuolista vaaramaata ja koostuu sekä kuusivaltaisista vanhoista metsistä että käsitellystä nuoresta metsästä. Hepoköngäällä on uitettu tukkeja 1900-luvun alkupuolella, mutta toiminta lopetettiin kannattamattomana. Hepoköngäs kuuluu Natura2000-verkostoon. Alueen läpi kulkee UKK-reitti, Tonkokuikonen.

Hepoköngään rotkon molemmiin puolin ovat korkeat kallioseinämät mataloituvat ja loivenevat vähitellen alajuoksulle päin. Rotkon seinämällä on paahteisia ja varjoisan kosteita kasvupaikkoja, mikä näkyy kasvilajiston, varsinkin saniaisten, sammalien ja jäkälien lajirunsaunaena. Jokilaakson rinteillä ja reunamilla on lehtoja, lähdepuroja, lähteisiä korpia, lettoja ja edustavia tulvametsiä.

14. LATVAN KYLÄMAISEMA

Latvan kylä sijaitsee Latvavaaran kumpuilevalla etelärinteellä Paljakan vaarajonon länsipuolella. Kulttuurimaisemassa korostuvat perinnemaisemat; metsälaitumet ja laidunniityt. Kylärakenne on tiivis ja eheä. Ytimen muodostavat Mikkolan ja Kujalan tilat sekä Harjulan tila. Kerroksellinen rakennuskanta soveltuu sijainniltaan ja mittakaavaltaan hyvin maisemaan. Jälleenrakennuskauden rakennustyyli erottuu. Vanhempaa rakennuskantaa alueella ei juurikaan ole.

Alueella on jonkin verran myös matkailu- ja majoitustoimintaa (Loma Paljakka, Paljakka Nature Point). Latvavaaran länsirinteillä on laskettelurinteet. Kylän itäpuolella kohoavat Paljakan vaarat. Mustakummulta avautuvat laajat näkymät Latvan kylän ja Latvajärven yli länteen. Maisemakuvassa vaarojen rinteet ovat taustana kylämaisemalle

Arvo: maakunnallinen (maisemanähtävyys)

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kainuun vaaraseutu: Kainuun vaara-asutuksen alue

Perustelu:

Maakunnassa pitkään tunnettu nähtävyys ja vierailukohde, jolla on myös luonnonympäristöön, geologiaan ja uittokulttuuriin liittyviä arvoja.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kainuun vaaraseutu: Kainuun vaara-asutuksen alue

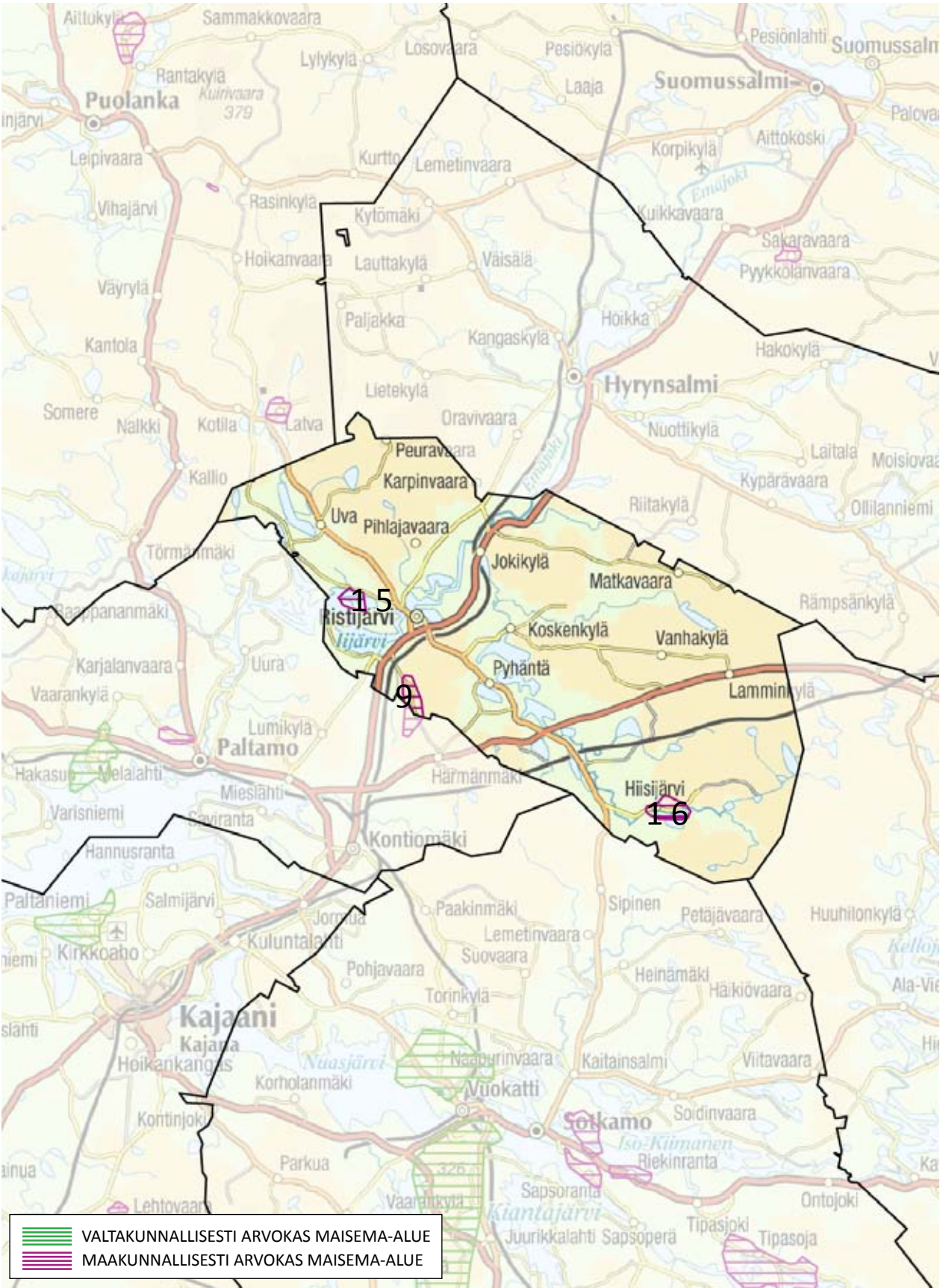
Perustelu:

Tiivis, elinvoimainen mäkikylä Paljakan vaarojen vaikutuspiirissä. Maisemakuvaltaan monipuolinen ja eheä. Perinnemaisemat elävöittävät maisemakuvaa.

Inventoidut perinnemaisemat:

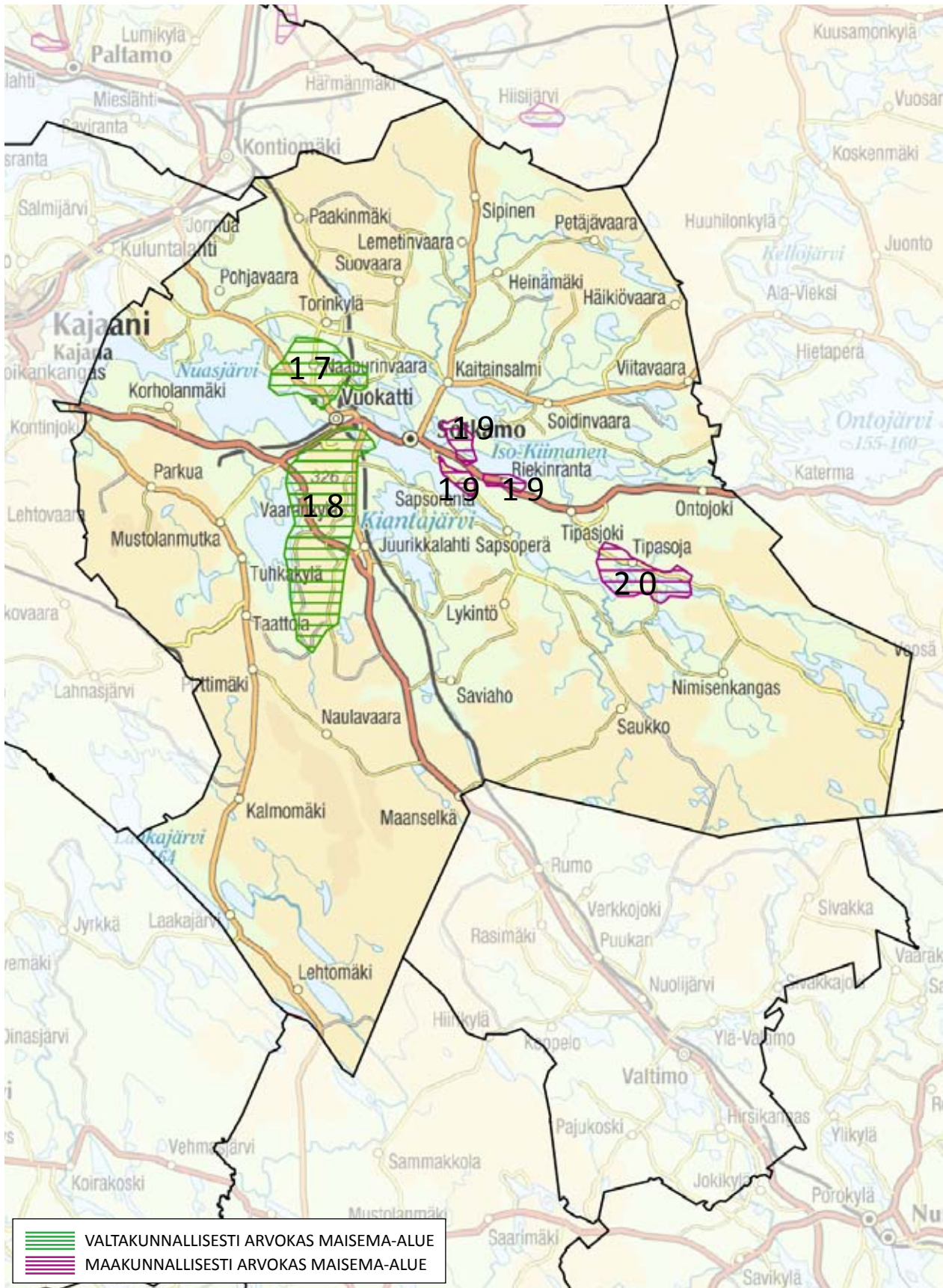
- Mikkolan haka (M, 1996)
- Mikkolan rölliniitty (P-, 2002)
- Mikkolan suuri metsälaidun (P, 1996)
- Mikkolan pieni metsälaidun (P, 1996)

RISTIJÄRVI

9. KAINUUN VAARAKYLÄT: SAUKKOVAARAN VAARA-ASUTUS Katso kuvaus ja perustelu Paltamon kohdalta s. 39.	Arvo: maakunnallinen Maisemaseutu ja osa-alue: Kainuun vaaraseutu: Kainuun vaara-asutuksen alue
15. KARHULANKYLÄN RANTAVILJELYMAISEMA Karhulankylä sijaitsee Iijärven ja Lahnasen järven välisellä kannaksella. Kylämiljöö on avara ja yhtenäinen. Kylätie polveilee tiilojen läpi. Luonnonmaisemaa luonnehtivat pääasiassa vesistöjen takana kumpuilevat harjumaastot ja siellä täällä pienet suot. Järvimaisemat avautuvat vain joidenkin peltoaukeiden takana ja mahdollisesti pihapiireistä. Kaukomaisema on loivasti kumpuilevaa, alueelle tyypillistä vaaramaisemaa. Lahnasen rannassa kulkevalta Tolosenjoentietä on näkymät Karhulankylän itärannan viljelyksille. Kylämaisemassa keskeisimmät tilat ovat Karhulan, Peltolan ja Rantalalan pihapiirit. Päärakennukset ovat uusia, mutta hyvin maisemaan sopivia. Pihapiireissä on hyväkuntoisia hirsiaittoja. Myös pienimmät pellot on yhä viljelyksessä (Samola). Kylän päätteenä oleva vanha koulu vuodelta 1938 on nykyisin kesäasuntona. Kyläkuvassa merkittävää on keltaisten päärakennusten suosio.	Arvo: maakunnallinen Maisemaseutu ja osa-alue: Kainuun vaaraseutu: Kainuun vaara-asutuksen alue Perustelu: Karhulankylä on yhtenäinen, elinvoimainen järvenrantakylä Iijärven rannalla. Alueella yhdistyy perinteinen sekä muuttunut maankäyttö; elävä maaseutu ja loma-asutus kohtaavat hallitusti.
16. HIISIJÄRVEN HIEKAT JA KULTTUURIMAISEMAT Hiisijärven kylä sijaitsee hiekkaisella ja kumpuilevalla harjulla Hiisijärven pohjoispuolella. Ihmisen toiminnan vaikutukset ovat olleet merkittävät kylän luonnonmaisemassa. Järven pinta laskeen karatessa vuonna 1761, kun veden pintaa yritettiin paikoin laskea uuden viljelysmaan toivossa. Ennen rannoilla sijainneet tilat sijaitsevat nyt mäellä. Luonnonmaisemaa hallitsevat hiekkaiset, kumpuilevat hiekkakankaat, joilta avautuu vaihtelevia näkymiä vesistöille ja kangasmetsiin. Harjut ja vesistöt ovat olleet vanhoja kulkureittejä. Harjujen ja vesistöjen lähistöltä on löytynyt myös useita tervahautojen pohjia. Kylän eteläpuolella kulkeva harjujakso kuuluu valtakunnalliseen harjunsuojeluohjelmaan. Hiisijärven pinnan laskeminen muutti kylän maisemaa ja vaikeutti kulkemista. Järven pohjalta paljastuivat valkeat hiekkajärvimalmikentät. Hiisijärven hiekat ovat olleet pitkään matkailijoiden käyntikohteena. Hiekkakentät ovat pienentyneet alkupe- räisestä mäntyjen vallatessa alaa. Kylän läpi kulkeva tie myötäilee maaston muotoja. Päätietä avautuu näkymiä yhtenäisten peltoalueiden yli. Järvinäkymät ovat rajalliset. Salmenselkä pilkistää Päsämän tilan peltoaukean takaa. Rakennuskanta on melko uutta, pihapiireissä on hyväkuntoisia eri kokoisia hirsiaittoja, jotka näkyvät kylämaisemassa. Maisemassa merkittävät pihapiirejä ovat Päsämä useine hyväkuntoisine aittoineen sekä Harjulan, Kaukolan ja Pekolan muodostama kyläkokonaisuus.	Arvo: maakunnallinen Maisemaseutu ja osa-alue: Kainuun vaaraseutu: Sotkamon ja Hyrynsalmen reittivesien alue Perustelu: Hiisijärvi on omaleimainen kainuulainen järvenrannan rinnekylä, missä pääosassa ovat harjuluonto ja pienet vesistöt. Hiisijärven kylä on elinvoimainen, pihapiirit rakennuksineen hyvässä kunnossa. Alueella on myös matkailullista arvoa (hiekat). RKY-kohteet: • Tervanpolton muistomerkit; Hiisijärvi

SOTKAMO

17. KAINUUN VAARAKYLÄT:

NAAPURINVAARAN VAARA-ASUTUS

Naapurinvaara sijaitsee Vuokatin pohjois-eteläsuuntaisen vaarajonon pohjoispäässä. Sotkamon vesireittiin kuuluvat Nuasjärvi ja Tenetinjoki rajaavat kyläaluetta etelässä ja erottavat sen Vuokattista.

Naapurinvaara on ollut asuttu ja viljelty satoja vuosia. Edullinen maaperä ja pienilmasto ovat tarjonneet poikkeuksellisen hyvät edellytykset maanviljelylle. Naapurinvaaralla esiintyy runsaasti eteläistä lehtolajistoa. Erityisesti vaaran lounaisrinteitä verhoavat laajat harmaaleppälehdot. Kasvillisuus on voimakkaasti kulttuurivaikutteista. Laajimmat yhtenäiset pellot ovat järvenrannassa Huuskonniemessä ja vaaran kaakkoispuolella. Myös vaaran laella on viljelyksiä.

Nykyisin asutus sijaitsee melko väljästi Nuasjärven rannassa ja Naapurinvaaralla kylätien varsilla. Rakennuskanta on pääosin sotien jälkeiseltä ajalta, mutta maisemakuvaan hyvin sopivaa. Naapurinvaaran huvikeskus parkkialueineen ei istu kovin hyvin maisemaan, mutta se jää sivuun varsinaisesta kyläasutuksesta.

Peltojen lisäksi kylän avoin maisema muodostuu hakamaista ja laitumista. Vaaran lakialue ja lounaisrinne ovat lähes yhtenäistä perinnemaisemaa – hakamaita, ketoja ja niittyjä. Suuri osa perinnebiotoopeista on arvostettu joko valtakunnallisesti tai maakunnallisesti arvokkaiksi.

Arvo: valtakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kainuun vaaraseutu: Kainuun vaara-asutuksen alue / Sotkamon ja Hyrynsalmen reittivesien alue

Perustelu:

Naapurinvaaran vaara-asutus on koko maan mittakaavassa ainutlaatuinen. Tasapainoinen rakentaminen, rehevä luonnonympäristö ja poikkeuksellisen laajat perinnebiotoopit muodostavat ehjän kokonaisuuden. Kylästä on vaikuttavat näköalat Vuokatin vaaroille ja Sotkamon kirkon suuntaan sekä pohjoisessa avautuviin loputtomiin metsiin.

Sotkamon vesireittiin liittyvä historia tuo alueelle lisäarvoa. Ikiaikaiset vesireitit Karjalasta, Repolasta, Vienasta ja Oulujärven suunnasta sivuavat paikkaa. Maayhteydet ristesivät Tikkalansalmessa, jonka Naapurinvaaran puolelle syntyntä kiinteä asuinpaikkaa pidetään yhtenä Sotkamon vanhimmista.

Maisema-aluearjaus kattaa RKY-rajausta laajemmin kokonaisuuden: Huuskolanniemen ja Rannankylän kulttuurimaiseman sekä Tikkalanniemen ympäristön, joihin liittyy erityisesti liikkumisen historiaan ja vesireittiin liittyviä arvoja. Rajaus kulkee Tikkalansalmen ja Mujehoulunjoen vastarannalla rantavyöhykettä pitkin niin, että vesireitti on alueen rajauksessa kokonaan. Naapurinvaaran maisemaan liittyvä Autiojärven kulttuurimaisema otetaan rajaukseen kokonaisena.

Inventoidut perinnemaisemat:

- Heikkilän metsälaidun (V)
- Schroderuksen haka (V)
- Peltolan kuusimetsälaidun (M), Korholan ja Keskitalon laitumet (M), Vaaralan laidun (M), Keskitalon haka (M)
- Peltolan lepikkolaidun (P), Peltolan haka ja metsälaidun (P), Peltolan haka ja niitty (P), Osmolan metsälaidun (P), Tuhkalan laidun (P), Naapurin metsälaidun (P-)

RKY-kohteet:

- Naapurinvaaran kylä

18. VUOKATIN VAARAJONO JA RANTAKYLÄT

Sotkamon maisemaa hallitsee Vuokatin 13 peräkkäisen vaaran jono, jota reunustavat kolmelta suunnalta suuret järvalueet. Myös Naapurinvaara Tenetinjoen pohjoispuolella kuuluu samaan vaarajaksoon. Vaarat ovat etenkin alueen pohjoisosassa jyrkkäpiirteisiä, ja niiden välissä on kapeita laaksoja ja rotkoja. Vaarajakson pohjoisosassa myös harjujakso tuo pehmeyttä ja rehevyyttä jylhään vaaramaisemaan.

Vaarojen juurella maasto viettää loivapiirteisenä ja matalasti kumpuilevana ympäröiviin järviin. Ikiaikaiset vesireitit Karjalasta, Repolasta, Vienasta ja Oulujärven suunnasta risteävät Vuokatin tuntumassa. Itse vaara-alueelle ovat luonteenomaisia pienet, maaston painanteisiin syntyneet lammet.

Asutus ja viljelykset ovat sijoittuneet vaarojen loiville alarinteille tai vesistöjen rantaan. Yhtenäisiä rantaviljelymaisemia on Vaarankylällä ja Kivirannassa Jormasjärven rannalla, Hyvölänkylällä Nuasjärven tuntumassa ja Haapalanlahdessa Iso-Sapsojärven rannalla. Itse vaara-alueella asutus on pienimittakaavaista yksittäisasutusta. Tilat ovat joko yksittäin tai hajallaan pieninä ryhminä vaaroja kiertävien teiden varsilla.

Vanhaa rakennuskantaa on säilynyt erityisen runsaasti Haapalanlahdessa, joka on pienialainen viljelyalue niemessä Vuokatin vaaran tuntumassa. Kylä muodostuu muutamasta tilasta ja niiden ympärillä aukeavista pelloista. Tilat sijaitsevat jyrkän hiekkatörmän päällä, maisemallisesti vaikuttavalla paikalla. Haapalan tilalla on komea päärakennus ja vanhoja talousrakennuksia ja se muodostaa yhtenäisen, ehjän pihapiirin. Vanhaa, arvokasta rakennuskantaa on myös Kukkolassa, Hiltulassa ja Kankaalassa. Hiltulan ja Kankaalan pihapiirit näkyvät valtatielle.

Myös Vaarankylällä on vanhaa rakennuskantaa sekä perinnetähtäisiä maisemia.

Alueen asutus ja toimeentulo on vuosisatoja ollut riippuvainen metsän hyväksikäytöstä. Kaskiviljelyä harjoitettiin täällä aktiivisesti 1900-luvun alkuun saakka. 1800-luku oli tervakulttuurin kulta-aikaa, jolloin Kainuu ylsi Euroopan suurimmaksi tervantuottajaksi. Tästä on jäljellä enää muutamia tervahautoja vaarojen rinteillä. Kaskiviljelyn loputtua pienialaiset peltoalueet ovat kasvaneet umpeen.

Matkailulla on merkittävä rooli Vuokatin maisemassa. Vuokatin näkymiä ovat ihastelleet lukemattomat matkailijat 1800-luvun lopulta lähtien. Tuolloin turistit saapuivat tavallisesti Vuokattiin höyrylaiva Eliaksella ja myöhemmin Vuokatti-nimisellä höyryaluksella Kajaanista. Matkustavaisten joukossa oli niin kalastajia kuin osakuntaretkeilijöitäkin. Seudulla vierailivat myös monet muut Suomen kulttuurihistorian merkkimiehet, mm kirjailija I.K. Inha, Ilmari Kianto ja Eino Leino. Urheilulla on ollut sijansa seudun matkailussa 1930 – luvulta lähtien ja 1940 – luvulla perustetulla Urheiluopistolla on kulttuurihistoriallista merkitystä vanhoine kenttineen ja hyppyreineen.

1950 – luvulla lähtien matkailu on kasvanut vauhdilla varsinkin vaaraketjun pohjoispäässä Vuokatinrinteiden ja Katinkullan alueella. Maisema on muuttunut nopeasti matkailuun liittyvän rakentamisen ja laskettelurinteiden myötä.

Arvo: valtakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kainuun vaaraseutu: Kainuun vaara-asutuksen alue

Perustelu:

Vuokatin vaarajonolla on keskeinen asema kainuulaisessa maisemassa ja kulttuurissa.

Vuokatin vaarojen, Sotkamon reittivesistön ja Hailuoto-Sotkamo-harjujakson yhtymäkohta on ainutlaatuinen luonnonmaiseman solmukohta.

Maiseman arvot nousevat selkeimmin esiin vaarajonon pohjoispäässä. Porttivaa-ralta pohjoiseen vaarat ovat erityisen jyrkkäpiirteisiä ja kasvillisuus on monimuotoista. Myös matkailu ja perinteiset näköalapaikat painottuvat vaarajakson pohjoispäähän.

Vaarankylän, Hyvölänkylän ja Haapalahden arvokkaat rantaviljelymaisemat liittyvät välittömästi Vuokatin vaaroihin.

Iso-Pölyn ympäristössä on matkailuun liittyvää historiaa ja arvoja. Matkailuun liittyvä rakentaminen ja laskettelurinteet ovat myös muuttaneet maisemaa voimakkaasti.

Inventoidut perinnemaisemat:

- Ohra-aho (M)
- Porttimäen niitty (M)
- Ruma (M)
- Lamminmäki (P)
- Heikkilän haka (P)
- Isoaho (P)
- Vaarankylä, Kapakan vaarahaka (P)

RKY-kohteet:

- Vuokatin rautatieasema

19. SAPSORANNAN, RIEKINRANNAN JA JUHOLANKYLÄN VILJELYMAISEMAT JA PÖLLYVAARAN HARJU

Sapsoranta, Riekinranta ja Juholankylä ovat Sotkamon kirkonkylän lähikyliä. Kirkonkylän läheisyys näkyy kylien rakennuskannassa ja kulttuuriympäristössä.

Sapsoranta ja Riekinranta sijaitsevat Pöllyvaaran harjuselänteiden vastakkaisilla puolilla, Sotkamon reittiin kuuluvien suurten järvien rajaamina. Sapsorannan välittömässä läheisyydessä harjulla on poikkeuksellisen laaja Pöllyvaaran tervahautakeskittymä.

Sapsoranta on maisemallisesti hienolla paikalla harjun ja Iso Sapsjärven välisessä suojaisessa pohjukassa. Tie Sotkamon kirkonkylältä Sapsorannalle seuraa harjun muotoja. Kylän taustamaisemassa aukeavat Vuokatin vaarat vesistön takana. Kylän viljelyalue on melko pieni ja tiivis. Tärkeimmän kiintopisteen muodostaa Maunuspellon vanha yhtenäinen pihapiiri peltojen keskellä. Rannat ovat avoimet ja maisemassa on hoidettu ja elävä leima. Vanhempaa rakennuskantaa, lähinnä talousrakennuksia on myös muissa pihapiireissä ja tien varressa on pari aittaa.

Riekinranta on Sapsorantaa tiheämmin rakennettu raittimainen kylä. Vanha kylätie kulkee päätien suuntaisena sen vieressä. Asutus seuraa kylätietä ja pellot sijoittuvat kylätien ja Iso-Kiimäsen rannan väliselle kapealle kaistaleelle. Raitin varrella on runsaasti kaunista vanhaa rakennuskantaa ja pihvoja. Huomattavin pihapiiri on Härkölän-Pääntalon hyvin säilynyt pihapiiri. Tila on Sotkamon vanhimpia ja suurimpia ja pihapiiri on kauniisti hoidettu. Siihen liittyy myös kulttuurihistoriallisia arvoja.

Riekinranta sijaitsee vanhassa liikenteen solmukohdassa, jossa Vienan kauppareitti, vesireitit ja Tipaksen talvireitti kohtasivat Okkolan tilan kohdalla. Kylätie on osa Vienan kauppareitin paikalle rakennettua ensimmäistä Sotkamo-Kuhmo-maantietä. Tielä on säilynyt mm. vanha kivisilta Okkolan lähellä ja tien linjaus on suurelta osin alkuperäinen.

Juholankylän laajat ja kivettömät viljelysaukeat Sotkamojärven ja Iso-Kiimäsen Saijanlahden välissä ovat tehokkaan maanviljelyksen piirissä. Juholankylän talot ovat olleet suuria ja niiden omistajia ovat olleet muun muassa erilaiset virkamiehet. Vanhaa rakennusperinnettä ei ole enää paljoa jäljellä, mutta tilat sijaitsevat perinteisillä paikoilla. Huomattavia taloja ovat muun muassa Haavikko ja Keskitalo. Laatikkalan tila Saijanlahden ja Laatikkalanlammen tuntumassa muodostaa oman, erityisen pienmaiseman, jossa harjuympäristö ja avarat vesistönäkymät yhdistyvät.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kainuun vaaraseutu: Sotkamon ja Hyrynsalmen reittivesien alue

Perustelu:

Sapsorannan, Riekinrannan ja Juholankylän kylät edustavat perinteistä, kerroksellista kulttuurimaisemaa Sotkamon kirkonkylän tuntumassa. Niitä yhdistävät Pöllyvaaran harjumaisema ja Sotkamon reittiin kuuluvat vesistöt. Pöllyvaaralla on ainutlaatuisen laaja tervahautakeskittymä.

Sapsoranta sijaitsee maisemallisesti komealla paikalla harjun tuntumassa. Taustalla aukeavat Vuokatin vaarat ja arvokas rakennuskanta tuovat alueelle lisäarvoa. Maisema on historiallisesti kerroksellista: rannan muinaisjäännöslöydöt, vanha asutus, tervahaudat.

Riekinrannan arvot painottuvat arvokkaaseen rakennuskantaan, tasapainoiseen rantaviljelymaisemaan ja vanhaan tieympäristöön.

Juholankylän ympäristö on elävää maatalousmaisemaa, joka on säilyttänyt perinteisen rakenteensa. Juholankylään ja erityisesti Laatikkalan tilaan liittyy myös kulttuuri- ja rakennushistoriallisia arvoja.

RKY-kohteet:

- Tervanpolton muistomerkit, Sapsoranta

20. RÄÄTÄKYLÄN, TIPASOJAN JA HERTTUANKYLÄN RANTAVILJELYMAISEMAT

Tipasojan, Räätäkylän ja Herttuankylän asutus ja viljelykset sijaitsevat Sotkamon vesireittiin kuuluvien Räätäjärven ja Herttuankylän rantamilla ja Tipasjoen tuntumassa. Vanhin asutus on matalien vaarojen ja harjun rinteillä.

Kyliä lounaispuolella kulkee harju, Räätäkangas, joka kuuluu koko Kainuun läpäisevään huomattavaan harjujaksoon. Harju on Natura-aluetta ja harjukasvillisuuden suojelun kannalta Kainuun merkittävin kohde. Harjualueelle ovat luonteenomaisia hiekkakankaat, supat, lähteet ja paahderinteet. Harjua seuraa Selkätie, vanha kulkureitti Sotkamoon. Tie erottuu edelleen harjulla hiekkatienä, mutta ei ole yleisessä käytössä.

Harjuun ja sitä ympäröiviin järviin liittyy rikas arkeologinen kulttuuriperintö - kivikautisten asuinpaikkojen, hautapaikkojen ja pyyntikuoppien keskittymä. Harjulla on myös poikkeuksellisen paljon tervahautoja.

Tipasojan, Räätäkylän ja Herttuankylän alue on tasapainoista, viljeltyä ja hoidettua rantamaisemaa. Näkymiä avautuu rantaan viettävien peltojen ja rantaluhtien yli rannalta toiselle. Rakennuskanta on kerroksellista ja tilat sijaitsevat maisemassa luontevilla paikoilla. Rakennuksiltaan huomattavin on Kortelan – Ikolan pihapiiri hieman erillään muusta alueesta. Muissakin pihajoissa on vanhempia rakennuksia sopusoinnussa uudemman kanssa.

Kyläyhdistyksen ja viljelijöiden aktiivisuus näkyy hoidetussa kulttuurimaisemassa.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kainuun vaaraseutu: Sotkamon ja Hyrynsalmen reittivesien alue

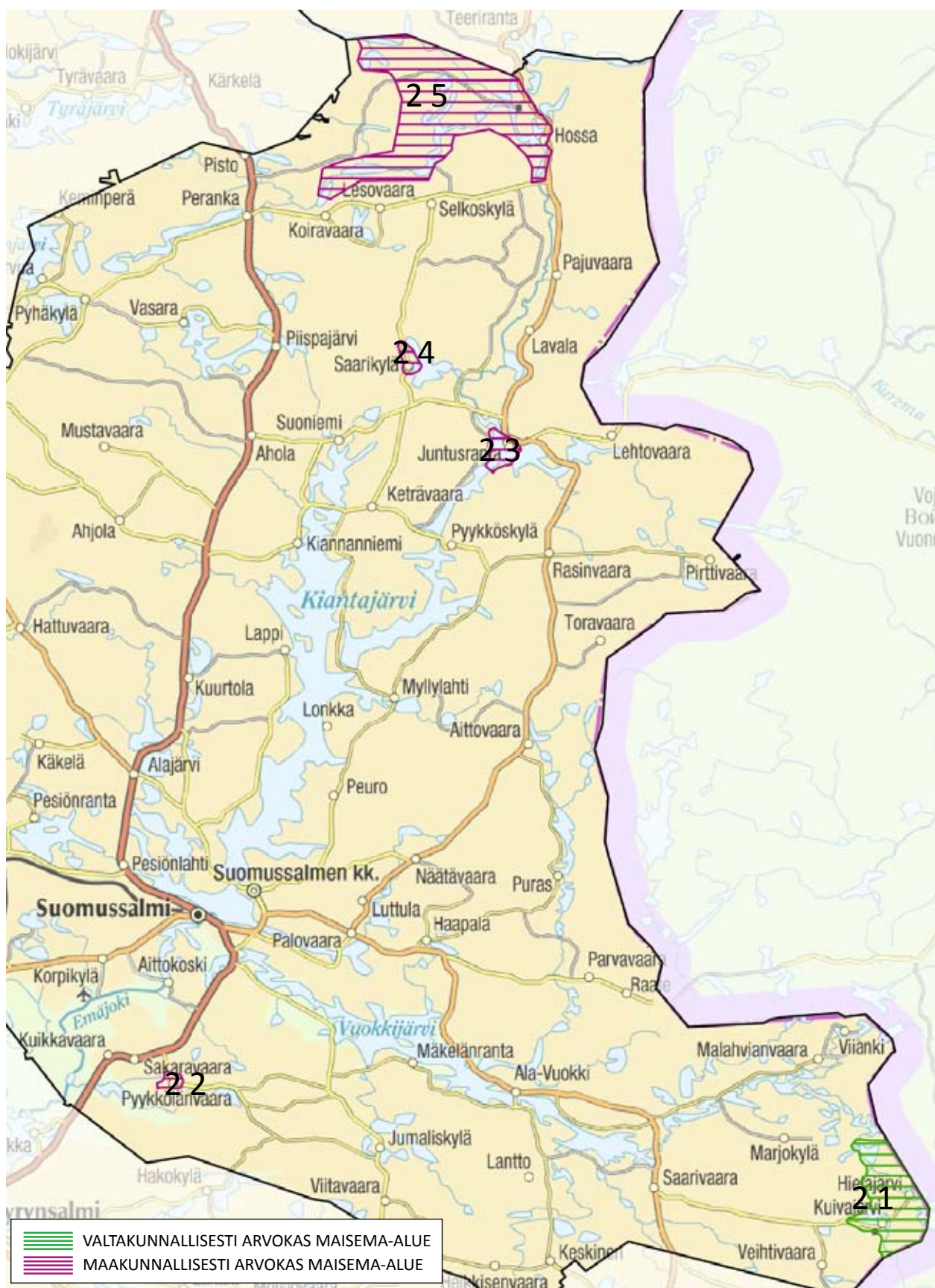
Perustelu:

Alue on Sotkamon seudulle tyypillistä, tasapainoista rantaviljelymaisemaa. Maisema on viljeltyä ja ympäristö hoidettua, mikä nostaa arvot esiin. Lisäarvoa tuo harjuympäristö ja sen historia: kulkureitit, tervahaudat ja arkeologinen kulttuuriperintö.

Räätäkylä. MS

SUOMUSSALMI

21. SUOMUSSALMEN VIENALAISKYLIEN KULTTUURI- JA ERÄNKÄYNTIMASEMA

Hietajärven ja Kuivajärven vienalaiskylät sijaitsivat aivan itärajan tuntumassa. Matkaa rajalle on vain muutamia kymmeniä metrejä. Valtakunnanraja kulkee Hietajärven, jakaen osan vesistöistä itänaapurille.

Kuivajärven kylä sijaitsee Kuivajärven ja Pieni-Kuivajärven välisellä kannaksella. Hietajärven kylä sijaitsee Hietajärven pienessä niemessä. Kylillä on välimatkaa vain kolme kilometriä, ja ne muodostavat yhdessä tiiviin kyläyhteisön. Murhijärvi kylien pohjoispuolella on ollut tärkeä kalastus- ja eräntäntialue, joka on liittynyt tiiviisti kylien elämään ja elinkeinoihin.

Elämä vienalaiskylissä on perustunut maanviljelykselle. Oma merkityksensä oli myös kalastuksella, metsästyksellä, tervanpoltoilla ja laukkukaupalla.

Kylien henkinen ja aineellinen kulttuuri liittyi rajantakaiseen Karjalaan, jonne yhteydet olivat vilkkaat, kun taas yhteydet Kainuuseen ja sitä kautta Suomeen olivat lähinnä hallinnollisia. Kylät elivät verrattain eristyksissä muista kainuulaiskylistä tietömmien taipaleiden takana. Kuivajärvelle tie valmistui 1933 ja sieltä edelleen Hietajärvelle 1956.

Kylien karjalainen rakennuskanta hävitettiin kokonaan sodan aikana ja nykyinen rakennuskanta rakennettiin vanhoille sijoille sodan jälkeen. Kylät on rakennettu yleisten jälleenrakennuskauden tyyppi- ja rakennustyyppien mukaisesti. Monet karjalaistoille tyypilliset piirteet ovat kuitenkin säilyneet niin sisä- kuin ulkotiloissa sekä rakennusten sijoittelussa (lähde rky.fi).

Alue on luonnonsuojelulain mukainen maakunnallinen maisemanhoitoalue. Keskeiset viljelyalueet ovat pysyneet avoimina ja niitettynä asukkaiden tekemän maisemanhoidon ansiosta. Uusia toimintamalleja ja apua maisemanhoitoon kuitenkin kaivataan.

Arvo: valtakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kainuun vaaraseutu: karjalaisen kulttuurin vaikutuspiiri

Perustelu:

Vienankarjalainen kulttuuriperintö näkyy edelleen voimakkaasti Kuivajärven ja Hietajärven maisemassa. Vaikka kylien rakennuskanta on peräisin 1940-luvulta, monet karjalaistoille tyypilliset piirteet ovat kuitenkin säilyneet rakennusten sijoittelussa.

Kylien vienalaiseen kulttuuriperintöön liittyy myös Kuivajärven ortodoksinen hautausmaa ja tsasouna, Hietajärven karjalainen perinnetalo sekä matkailukäytössäoleva Domnan pirtti.

Ympäröivä luonto järvineen, soineen ja saloineen on vahvasti läsnä Suomussalmen vienalaiskylien kulttuurimaisemassa.

Alue on maakunnallinen maisemanhoitoalue ja kylien keskeiset viljelyalueet ovat pysyneet avoimina maisemanhoidon ansiosta.

RKY-rajaukseen jää maisema-alueen rajoituksen sisälle. Maisema-alueen rajoitus kattaa RKY-rajaukseen kuuluvan Murhijärven sekä muut kylien eräntäntialueet ja vanhoihin kulkureitteihin keskeisesti liittyneet alueet.

RKY-kohteet:

- Kainuun vienalaiskylät: Kuivajärvi, Hietajärvi, Murhijärvi

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kainuun vaaraseutu: Sotkamon ja Hyrynsalmen reittivesien alue

Perustelu:

Edustava esimerkki Kainuun vaara-asutuksesta. Pyykkölänvaaran asutus muodostaa ehjän, tasapainoisen kokonaisuuden, jonka arvoa lisäävät vaaran laelta aukeavat kaukomaisemat ja vanha rakennuskanta.

22. KAINUUN VAARAKYLÄT: PYYKKÖLÄNVAARA

Jylhän Pyykkölänvaaran asutulta laelta aukeaa komea näkymä viereisille vaaroille. Koivukujien reunustama kylätie mutkittelee hoidettujen pihapiirien läpi tai niiden tuntumassa. Uudet ja vanhat rakennukset ovat sopusoinnussa keskenään. Vaaran lakialue on säilynyt avoimena ja vaara-asutus näkyy kauas ympäröiville metsäisille seuduille.

Pyykkölänvaaran maisemaan liittyvät myös Sakaravaaran ja Kestinvaaan pienemmät vaara-asutukset, jotka sijoittuvat saman tien varteen. Niiden maisema ei kuitenkaan ole säilynyt yhtä avoimena ja edustavana kuin Pyykkölänvaaralla.

23. JUNTUSRANTA JA KALMOSÄRKKÄ

Juntusrannan viljelymaisema keskittyy kylätien ja rannan väliin. Ranta on suhteellisen jyrkästi viettävä ja peltojen yli aukeaa kau- niita vesistönäkymiä Kalmosärkän suuntaan. Asutus on keskittyy- nyt raitin varteen ja osin alemmas rannan tuntumaan. Kyläraitin takana omana kokonaisuutenaan on uudempi omakotialue.

Kylällä ei ole enää maataloutta, mutta rantapellot on hoidettu kyläläisten toimesta muun muassa pitämällä lampaita ja niittä- mällä.

Kalmosärkkä on kapea hiekkasärkkä vastapäätä kylänrantaa. Se on valtakunnallisesti arvokas esihistoriallinen asuinpaikka.

Kylämaisemaan liittyy runsaasti sotahistoriaa ja muistoja so- dan aikaisesta miehityksestä. Kyläyhdistys on tehnyt sotahistori- aan liittyvistä paikoista esitteen ja merkinnyt ne maastoon.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kainuun vaaraseutu: Sotkamon ja Hyryn- salmen reittivesien alue

Perustelu:

Seudulle tyypillinen rantaviljelykylä. Vaikka maatalous on loppunut, rannan kulttuuri- maisema on säilynyt edustavana maiseman- hoidon ansiosta. Maisemalle tuo lisäarvoa historiallinen kerroksellisuus: erityisesti mui- naisjäännökset ja sotahistoria.

Rajaus sisältää varsinaisen kylämaiseman lisäksi Kalmosärkän, Mikonsärkän ja Mai- konsärkän, jotka ovat huomattavia muinais- jäännösalueita ja merkittäviä kylältä aukea- vassa vesistömaisemassa.

24. SAARIKYLÄN RANTAVILJELYMAISEMA

Saarikylä sijaitsee Saarijärven rannalla. Kylätie seuraa luontevasti järven rantaa ja maastonmuotoja. Vesi-, metsä- ja peltonäkymät vuorottelevat. Pihapiirit sijoittuvat kylätieltä hieman syrjään, omien tilusteidensa päähän. Yhtenäisin peltomaisema on Saari- järven rannassa mäen rinteellä. Rakennuskanta on kerroksellista ja sopusointuista, pääosin sodan jälkeen rakennettua. Useilla ti- loilla on myös vanhempaa rakennuskantaa.

Kylällä pidetään lihakarjaa ja suuri osa pelloista on laitumina, joilla on kivikasoja ja -aitoja sekä komeita maisemapuita.

Kyläympäristössä on myös sodanaikaisia jäänteitä ja näköala- paikkana toimivan Isokallion päällä on vanhoja merkintöjä sisäl- tävä kivi.

Tervosenpuoli muodostaa oman asutusryppään toisella puo- lella Saarijärveä. Rakennuskannassa on rintamamiestaloja ja joi- takin vanhempia rakennuksia. Pellot ovat kasvaneet umpeen eikä maisema ole yhtä elinvoimaista kuin Saarikylällä.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kainuun vaaraseutu: Sotkamon ja Hyryn- salmen reittivesien alue

Perustelu:

Hyrynsalmen reitille tyypillinen rantavilje- lykylä. Maisema on sopusointuista ja elävää maaseudun viljelymaisemaa, jota luonneh- tivat laitumet kivikasoinen ja aitoineen.

Maisemalle tuo lisäarvoa historiallinen kerroksellisuus: kivikautiset asuinpaikat, asutus ja kylätie perinteisillä paikoilla, sota- ajan merkit ja vanha merkkikivi.

25. HOSSAN ERÄNKÄYNTIMAISEMA

Hossan maisemaa hallitsevat kirkkaat järvet ja virtavedet, harjut ja vaaramaat sekä rotkolaaksot. Maisemassa näkyvät jääkauden ja monenlaisen ihmistoiminnan jäljet. Hossan alue on retkeilyaluetta ja osa metsistä on luonnonmetsiä, joissa ei harjoiteta metsätaloutta.

Alueella on merkkejä hyvin varhaisesta asutuksesta ja liikkumisesta. Vesireittejä pitkin on kuljettu aina Laatokalta Jäämerelle ja Pohjanlahdelta Vienanmerelle ja päinvastoin läpi Hossan. Vanhimmat alueelta löydetty asuinpaikat ovat lähes 10 000 vuotta vanhoja. Hossan Väräkallion maalausten sarja on Suomen suurimpia esihistoriallisia kalliomaalauksia.

Hossa on aina ollut harvaan asuttua seutua, jota lähiseutujen asukkaat ovat hyödyntäneet. Erämaiset metsät, runsas riista ja kalaisat vedet ovat tarjonneet loistavat edellytykset eräkäynnille.

Vakiintuva asutus toi mukanaan niittytalouden, jota kesti aina 1950-luvun alkupuolelle. Sen merkinä ovat niittyladot ja suovanpohjat. Puromyllyissä on jauhettu lähikylien tuottamaa viljaa. Tervaa poltettiin eniten 1800-luvun loppupuolella. Ensimmäiset savotat olivat jo 1900-luvun alussa, mutta nykyiset kämpät ovat 1940- ja 50-luvuilta. Puunottoon on liittynyt uitto ja sen tarvitsemat laitteet ja perkaukset. Alueen poronhoito juontaa juurensa 1500-luvulta, jolloin saamelaiset asuttivat Hossaa.

Hossan retkeilyalue on perustettu vuonna 1979 ja luontokeskus valmistui 1991. Retkeilyalueen ydinosa on laajennettu ja uusittu 2002.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Kainuun vaaraseutu: Sotkamon ja Hyrynsalmen reittivesien alue

Perustelu:

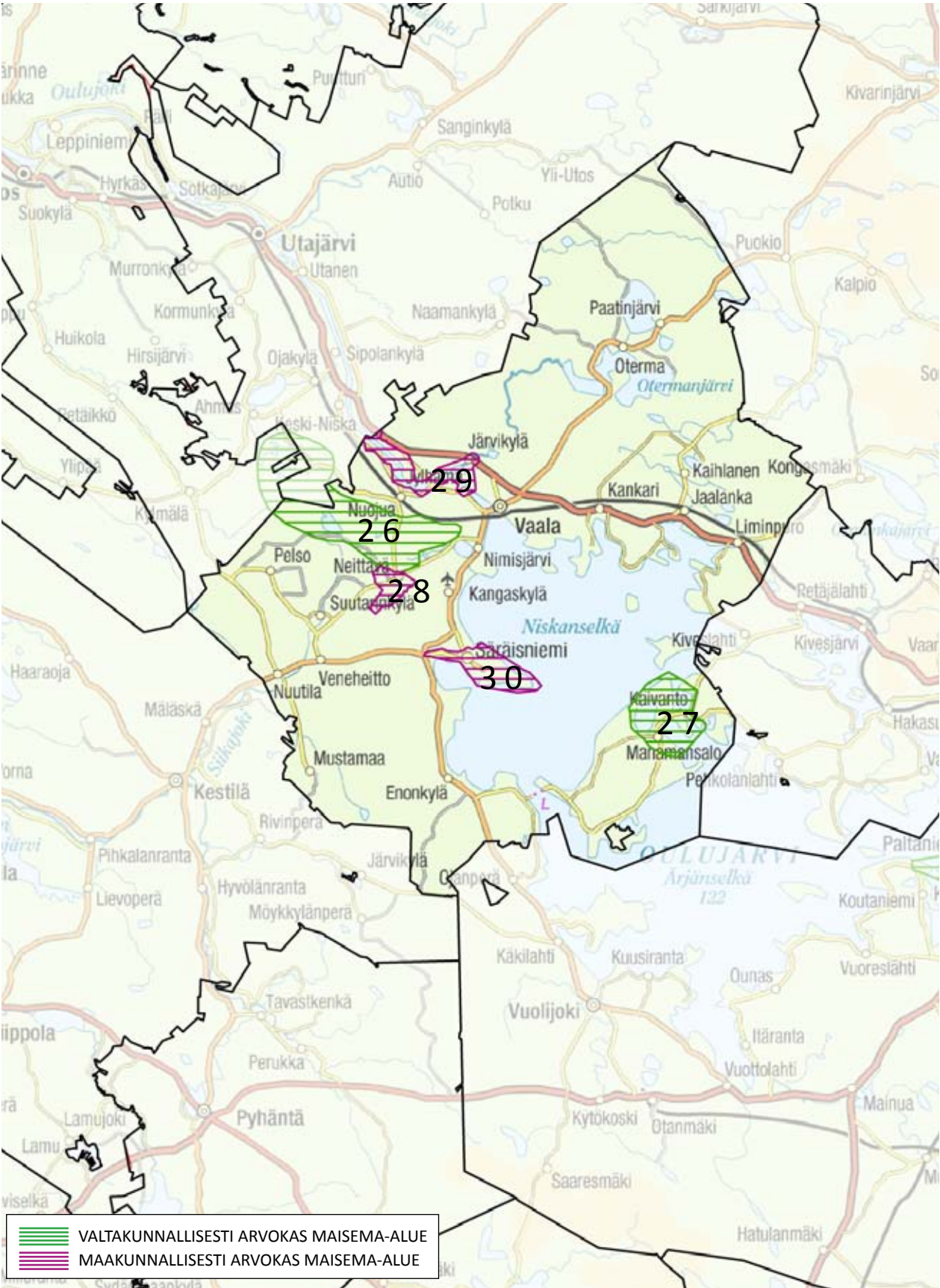
Hossan alue edustaa monipuolista harju- ja vesistömaisemaa. Se on erätalouden maisemaa, jossa ihmisen toiminta ja elinkeinot näkyvät: poronhoito, kalastus, niittytalous ja uittot. Esihistoriallisen ajan kulttuuriperintö tuo alueelle vahvaa lisäarvoa.

Kainuussa eräkäynti on ollut muuhun maahan verrattuna pitkään merkittävä elinkeino ja maatalouden tukija.

Inventoidut perinnemaisemat:

- Puukkojärven suoniitty (P, 1997)

VAALA

26. ROKUANVAARA

Rokuan monimuotoinen maisema muovautui, kun vaara-alue kohosi jääkauden jälkeisen maankohoamisen seurauksena saarena merestä noin 10 000-12 000 vuotta sitten. Pääosin hiekasta muodostunut harjusaari joutui veden ja tuulen voimakkaan muokkauksen kohteeksi. Tuuli kasasi hienosta hiekasta dyynejä, jotka ovat vieläkin nähtävissä kasvillisuuden peittäminä. Vaaran rinteitä kiertävät eri korkeuksilla olevat jäiden ja aallokon muotoilemat rantavallit, jotka kertovat Itämeren eri vaiheiden rantojen sijainnin. Jyrkkärinteiset supat eli harjukuopat ovat jääkauden aikana harjun hiekkaan hautautuneiden suurten jäälohkareiden jälkiä. Rokuan Syvyydenkaivo on pinta-alaltaan Suomen suurin suppa.

Rokuan karuissa kangasmetsissä maata peittävät laajat, valkeina hohtavat jäkäläkankaat. Alueella on lukuisia kirkasvetisiä järviä, jotka ovat syntyneet harjumaaston painanteisiin ja suppakuoppiin.

Rokuanvaara säilyi pitkään asumattomana, koska se ei karuutensa vuoksi sovi viljelyyn. Jäkäläkankaat olivat porolaitumina 1800-luvun puoliväliin saakka ja myös jäkälän keräämistä on harjoitettu.

Keisarin tie rakennettiin 1600-luvulla yhdistämään Kajaanin ja Oulun linnoja. Tie kulki Oulusta Säräisniemelle Oulujärven länsirannalle, josta matka kohti Kajaania jatkui Oulujärven yli joko vesitse tai jäitse. Keisarin tie kulkee Säräisniemen kylästä Rokuan harjuvyöhykkeen etelälaitaa Neittävälle ja Rokuanjärven eteläpuolitse nykyisen Rokuan kansallispuiston rajalla edelleen Muhokselle.

Rokuanvaaran etelälaidalla sijaitsee Rokuan kansallispuisto, jonka metsät ovat luonnuontilaisia vanhoja männiköitä. Rokuanvaara on osa laajempaa Rokuan Geopark-aluetta. Geoparkit ovat UNESCO:n suojeluksessa olevia, ainutlaatuisia geologisia kohteita.

Arvo: valtakunnallinen
(maisemanähtävyys)

Maisemaseutu ja osa-alue:

Oulujärven seutu, Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden seutu

Perustelu:

Rokuavaara on ainutlaatuinen harju- ja dyynimuodostuma, joka on osa Sotkamos-ta Oulujärven kautta Hailuotoon kulkevaa harjujaksoa.

Rokuanvaara erottuu ympäröivästä suolakeudesta voimakkaasti, koska siihen on kerrostunut poikkeuksellisen runsaasti puhdasta, hiekkaista harjuainesta. Tämä johtuu osittain seudun hiekkapitoisesta kallioperästä ja osittain siitä, että jäätikön vetäytyminen on ollut hyvin tasaista ja paikka otollinen sulavesien kertymiselle.

Rokuanvaaralla on erityisen paljon teräväpiirteisiä suppakuoppia. Huomattavin näistä on Syvyydenkaivo, joka on pinta-alaltaan Suomen suurin suppa. Useissa suppakuopissa on karuja, kirkasvetisiä järviä tai lampia.

Rokuan tekee erityiseksi se, että kaikki harjuluonnon ominaispiirteet ovat kehittyneet poikkeuksellisen laajoiksi ja selkeiksi. Suppien ja dyynien rinteillä tavataan erikoisia kasvillisuustyyppisiä. Lakialueiden karut jäkäläköt ovat Suomen mittakaavassa ainutlaatuiset.

Rokuanvaara. MS

27. MANAMANSALO

Manamansalon saari jakaa Oulujärven kahtia, pohjoiseen Niskanselkään ja eteläiseen Ärjänselkään. Saaren läpi kulkee Rokualta Säräisniemen kautta Sotkamoon jatkuva harjujakso. Oulujärven tyrskyt syövyttävät jatkuvasti hiekkaisia rantoja ja kuljettavat hiekkaa. Manamansalolle ovatkin luonteenomaisia toisaalta vyöryvät rantatörmät, toisaalta rantadyynit ja matalikot.

Manamansalon kyläasutus sijaitsee Oulujärven laajoilta seliltä suojassa. Sitä rajaa luoteispuolella Kaaresjärvi ja kaakossa Martinlahti. Martinlahden ja Kaaresjärven rannat ovat matalia ja ruohottuneita. Viljelyskelpoisen maan niukkuus ja kalastuksen merkitys ovat hajauttaneet asutuksen. Kyläasutus koostuu kolmesta lähekkäisestä pikkukylästä: Kivarinperästä, Kangasperästä ja Kaasperästä. Kylien maisemakuva on lampineen ja metsäsaarekkeineen karuun ympäristöön verrattuna pienipiirteinen ja vehmas.

Esinelöytöjen perusteella voidaan päätellä Manamansalossa olleen kiinteää asutusta jo varhaiskivikaudella ja rautakaudella. Huomattavia pyyntikuoppaketjuja on harjuilla Kivarinperän ja Kangasperän tuntumassa sekä Rusilanlahden rannassa.

1500-luvulla Manamansalo oli yksi Oulujärven keskeisistä uudisasutuskohteista. 1500-luvulla Manamansalossa oli myös kirkko, joka poltettiin rappasotien aikana vuonna 1581 eikä sitä rakennettu uudestaan. Saari tarjosi hyvät edellytykset kalastukseen ja metsästykseseen perustuneelle luontaistaloudelle ja vesistöt toimivat tärkeinä kulkuväylinä. 1870-luvulla alkanut Oulujärven laivaliikenne paransi yhteyksiä mantereelle. Maantieyhteys (lossi) mantereelle saatiin 1950-luvulla. Kaivannonsalmen silta rakennettiin vuonna 1984.

Saarella harjoitettiin vuosisatojen ajan melko eristyksissä kalastusta ja maanviljelyä. Tervanpoltto oli yleistä 1800-luvulla, jolloin Ylä-Kainuun tervansoutureitti kulki Kaivannonsalmen kautta. Manamansalon mäntykankailta on poimittu jäkälää 1920-luvulta lähtien. Nykyään myös matkailu ja kesäasutus ovat merkittäviä.

Arvo: valtakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:
Oulujärven seutu

Perustelu:

Manamansalon kulttuurimaisema edustaa Oulujärven kalastukseen ja pienimuotoiseen maanviljelyyn perustunutta saaristoasutusta. Manamansalossa Oulujärven karu luonto harjuineen, hiekkarantoinen ja lampineen liittyy välittömästi kyläasutukseen.

Kaivannonsalmen vesi- ja tervansoutureitti on ollut merkittävä asutuksen ja elinkeinojen kannalta.

Kulttuurihistoriallisesti arvokkaimmat alueet ovat Kivarinperä, Kaasperä ja Kangasperä, joissa kaikissa on jäljellä perinteistä viljelymaisemaa ja rakennuskantaa.

Lisäarvoa tuovat muinaisjäännösalueet (pyyntikuoppaketjut) aivan asutuksen tuntumassa.

Kivarinperä, Manamansalo. MS

28. NEITTÄVÄN KYLÄ

Neittävän kylä sijaitsee Rokuanvaaran tuntumassa. Kylän maisemassa on karun, pienipiirteisen harjuluonnon ja tasaisten nevala-keuksien piirteitä. Harjulammet ja -järvet liittyvät ainutlaatuisella tavalla viljelymaisemaan.

Neittävällä on ollut asutusta varhaisesta esihistoriasta, mistä kertovat kivikautiset muinaisjäännöslöydöt Rokuanvaaran tuntumassa. Myös saamelaisperäiset paikannimet kertovat vanhasta asutuksesta.

1600-luvun alussa Neittävän merkitys korostui Keisarintien valmistuttua. Keisarin tie rakennettiin yhdistämään Kajaanin ja Oulun linnoja. Tie kulki Oulusta Säräisniemelle Oulujärven län-sirannalle, josta matka kohti Kajaania jatkui Oulujärven yli joko vesitse tai jätse. Keisarin tie kulkee Säräisniemen kylästä mänty-metsää kasvavan Rokuan harjuvyöhykkeen etelälaitaa suurta suo- aluetta kiertäen Neittävälle ja Rokuanjärven eteläpuolitse nykyi- sen Rokuan kansallispuiston rajalla edelleen Muhokselle. (lähde rky.fi)

Kyläasutus on tiivistä keskikylällä. Rakennuskanta on kerrok- sellista ja istuu mittakaavaltaan ja tyyliltään hyvin pienipiirteiseen maisemaan. Vanhimmat talot ja viljelykset sijaitsevat Rokuanvaa- ran jäkäläkankailla pienten järvien välisillä kannaksilla. Arvokasta vanhaa rakennuskantaa on muun muassa Suutarin, Heikkilän ja Haatajan pihapiireissä. Järvien rantoja ja harjua pitkin kulkevilta teiltä aukeaa viehättäviä näkymiä kylämaisemaan.

Sotien jälkeen vanhimman kylän eteläpuolelle Mökkiperälle perustettiin useita asutustiloja. Tilat sijoittuvat suoran tien var- teen suopeltojen keskelle ja muodostavat oman, ehjän kokonai- suutensa.

Neittävä on ollut ja on edelleen virkeä ja elinvoimainen ky- läkunta. Kyläympäristö on hoidettua ja pellot viljelyssä. Kylällä pidetään karjaa.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:
Oulujärven seutu

Perustelu:

Neittävän kylä ympäristöineen on elävää ja kaunista maisemaa, jossa maaseudun tyypil- liset elinkeinot näkyvät. Rokuan karu, pie- niipiirteinen harjuluonto ja laakeat nevasuot muodostavat kehyksen kulttuurimaisemal- le. Harjulammet ja -järvet liittyvät ainutlaa- tuisella tavalla viljelymaisemaan.

Alueen arvoa lisää maiseman historialli- nen kerroksellisuus: arkeologinen kulttuu- riperintö, Keisarintie, vanha kalastukseen ja karjatalouteen perustunut asutus järvien rannoilla ja kylän eteläosan ehjä jälleenra- kennuskauden kylämaisema.

RKY-kohteet:

- Keisarin tie

Neittävän kylä. MS

29. OULUJOEN KULTTUURIMAISEMA JA VOIMALAITOKSET

Oulujoki oli 1940-luvulle saakka pääkulkuväylä, terva- ja kauppareitti Kainuusta Ouluun. Vaalassa oli Kainuun ja merimaiden raja, yli- ja alamaiden välisen liikenteen solmukohta. Oulujoki oli aikoinaan kuuluisa ja tuottoisa lohijoki ja jokivarren talonpoikaisasutus tukeutui myös lohenkalastukseen. Tervapolton kultakautta oli 1800-luku. Jokea pitkin on myös uitettu puutavaraa, kuten arvokkaita mastopuita ja 1900-luvun vaihteessa puutavaraa Oulujoen suulle teollisuuden käyttöön.

Vaalan ja Nuojuan välillä Oulujoessa on ollut luonnostaan voimakkaita koskia, mutta Kurenkosken alta alkoi pitkä kosketon jakso Ylisuvanto. Oulujokea ympäröivä maasto on loivapiirteistä, hiekkakankaiden ja soiden luonnehtimaa. Joen lounaispuolen ranta on jyrkkätörmäinen. Erityisesti Multipakka Askolanniemen kohdalla on maisemallisesti merkittävä jyrkkä, hiekkainen rantapenkki. Jokeen liittyy myös lukuisia hiekkaiseen maaperään uurtuneita pieniä sivu-uomia, raviineja.

1940-50-luvuilla voimalaitosten rakentaminen muutti jokimaisemaa ja joen käyttöä. Oulujoessa on nykyään kahdeksan voimalaitosta, joista Kainuussa sijaitsevat Nuojua ja Jylhämä. Paikoitellen veden pinta on laskenut useita metrejä ja kosket ovat muuttuneet järvimäisiksi, hitaasti virtaaviksi suvannoiksi.

Ylisuvanto on vanhaa maanviljelysseutua. Vanhoja tiloja ovat mm. Aho, Kukko-oja, Koukkari, Lohela, Polvi ja Askola, joista kaikista löytyy myös vanhaa rakennuskantaa. Vanhin asutus sijaitsee rantatörmällä tai törmän tuntumassa ja aukeaa joelle. Peltoaukeiden välissä on metsäisiä osuuksia.

Kurenkoskella maisematyyppi alkaa muuttua. Joen yläjuoksulla maisemassa ovat merkittäviä voimalaitokset, jokipenkat ovat loivempia ja metsäiset osuudet kasvavat. Viljelyaukeita ja vanhaa asutusta on, mutta se ei ole yhtä yhtenäistä kuin Ylisuvannolla. Lamminahon talonpoikaistila Niskakosken törmällä on poikkeuksellisen hyvin säilynyt esimerkki Oulujokivarren vanhasta rakennuskannasta.

Alueen varhaisesta asutuksesta kertovat muinaisjäännöslöydöt, jotka viittaavat kivikautiseen asutukseen ja pyyntiin. Huomattavia muinaisjäännöskohteita ovat Askolankangas ja Aho.

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:
Oulujärven seutu

Perustelu:

Monipuolinen kulttuurimaisemakokonaisuus, jonka arvot pohjautuvat vanhaan vaikiintuneeseen viljelymaisemaan sekä nykyisin voimalaitosten muokkaamaan jokimaisemaan. Arkeologinen kulttuuriperintö tuo alueelle lisäarvoa.

Oulujoen viljelymaiseman piirteet nousevat parhaiten esiin Ylisuvannon jokiosuudella. Tilakeskusten paikat ja peltoaukeat ovat säilyneet pitkälti samoina kuin 1800-luvulla. Maisema aukeaa joelle, joka on ollut tärkein kulkuväylä. Useilla tiloilla on arvokasta rakennuskantaa.

Inventoidut perinnemaisemat:

- - Iso-Askolan niitty (P, 2003)

RKY-kohteet:

- Lamminahon talonpoikaistila

Lamminaho, Oulujoen varren kulttuurimaisema. MS

30. SÄRÄISNIEMI

Säräisniemi on osa Oulujärven halkaisevaa luode-kaakko -suuntaista harjumuodostumaa. Niemen kainalossa on suojaista, matala Painuanlahti, joka lukeutuu Pohjois-Suomen parhaisiin lintuveisiin.

Säräisniemi on pinnanmuodoiltaan tasaista ja karua hiekkakangasta lukuun ottamatta vehmaita Painuanlahden ranta-alueita. Painuanlahden puoleisilla rannoilla on avaria peltoaukeita ja peltujen yli avautuvat paikoitellen komeat järvimaisemat Painuanlahdelle. Niemen pohjoispuolella on seudulle tyypillisiä jyrkkiä vyöryrantoja. Kauniit jäkäläkankaat antavat maisemalle oman leimansa.

Säräisniemen pysyvä kyläasutus kehittyi 1600-luvulla, jolloin Säräisniemi nousi Oulujärven länsipuolen keskukseksi. Säräisniemi tuli Paltamon kappeliseurakunnaksi vuonna 1799.

Säräisniemi oli pitkään kuntakeskus ja keskeinen kirkonkylä, mikä näkyy edelleen kylärakenteessa. Vanha kuntakeskus niemen eteläosassa on rakentunut nauhamaisesti kylätien varteen. Vanhat puukujanteet, petäjät ja korkeat kyläkuuset elävöittävät kylämaisemaa.

Kylän rakennuskanta on ajallisesti kerrostunutta ja pääosin ennen vuotta 1970 rakennettua. Kulttuurihistoriallisesti merkittäviä rakennuksia ovat 1700-luvulla rakennetun kirkon ja tapulin lisäksi hallinnolliset rakennukset: koulu, kunnantalo ja lainajyvämakasiini.

Kainuun vanhin tie (Keisarintie) kulkee Säräisniemen kautta. Reitti kulki Oulusta Säräisniemeen, mistä jatkettiin joko jäätä pitkin tai vesitse Kajaaniin.

Säräisniemen pohjoisosassa on matkailu- ja virkistyskeskus. Kylällä saadaan sivutuloloja jäkälännostosta.

- Oulujoen ja Sotkamon reitin voimalaitokset (Jylhämaa ja Nuojua)

Arvo: maakunnallinen

Maisemaseutu ja osa-alue:

Oulujärven seutu

Perustelu:

Säräisniemen kulttuuriympäristön arvot painottuvat rakennettuun kulttuuriympäristöön ja alueen kulttuurihistorialliseen merkitykseen maakunnassa. Se on luonteeltaan kirkonkylä ja kuntakeskus.

Varsinkin kylän länsiosa on luonteeltaan taajamatyyppistä ja niemen peltoaukea on melko pieni: siellä ei ole perinnebiotooppeja eikä muita arvoa nostavia tekijöitä.

RKY-kohteet:

- Keisarintie

Säräisniemi. MS

KIRJALLISUUS- JA LÄHDELUETTELO

Alalammi, P (toim.) 1993: Maisemat, asuinympäristöt. Suomen kartasto 350. Maanmittaushallitus. Helsinki

Arvokkaat maisema-alueet – Maisema-aluetyöryhmän mietintö, osa II, 1993. Ympäristöministeriö, ympäristönsuojeluosasto. Ympäristöministeriön mietintö 66/1992. Helsinki.

Heikkinen, L & Pouke, M 2000: Kotiseutumme kasvot. Suomussalmen kulttuuriympäristöohjelma. Alueelliset ympäristöjulkaisut 197. Kainuun ympäristökeskus. Kajaani.

Huurre, M & Keränen, J 1986: Kainuun historia I. Esihistoria. Uudisraivauksen ja rajasotien kausi. Kajaani.

Kainuun maakuntakaava 2020. Maakuntakaavaselostus. Maakuntakaavan vaikutusten arviointi. Maakuntakaavakartta, 2009. Kainuun maakunta-kuntayhtymä. Kajaani.

Kainuun maakuntakaava 2020. Maakuntakaavamerkinnot ja -määräykset.

Maakuntakaavaselostuksen liitetaulukot ja liitekartat, 2009. Kainuun maakunta-kuntayhtymä. Kajaani.

Koivisto, Marjatta (toim.) 2004: Jääkaudet. WSOY. Porvoo.

Oulujärvi – Kaikki Kainuun merestä yksissä kansissa, 2005. Oulujärven Jättiläiset ry. Iisalmi.

Rokua Geopark – Jääkauden perintö, Geologinen retkeilyopas, 2012. Geologinen tutkimuskeskus (GTK). Kuopio.

Tervo, K 2006: Kuhmo – Rajalla. Kuhmon kulttuuriympäristöohjelma. Kainuun ympäristökeskuksen raportteja I. Kainuun ympäristökeskus. Kajaani.

Turpeinen, O 1985: Kainuun historia II. Väestö ja talous 1721 – 1982. Kajaani.

Vainio, M. – Autio, S. – Leinonen, R. 2000. Kainuun perinnemaisemat. Alueelliset ympäristöjulkaisut nro 147. Kainuun ympäristökeskus. Kajaani.

Väisänen, Heino 1998: Kainuun kansan waiheita vv. 1500-1900. Jyväskylä.

INTERNET-SIVUT:

Oulujoen vesistöalue: <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=5581&lan=fi> (luettu 25.9.2012)

Lentua: <http://www.luontoon.fi/retkikohteet/muutsuojelualueet/lentua/luonto/Sivut/Default.aspx> (luettu 22.2.2013)

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt: www.rky.fi (luettu 22.2.2013)